

ПЕТР
БЕЗРУЧ

П

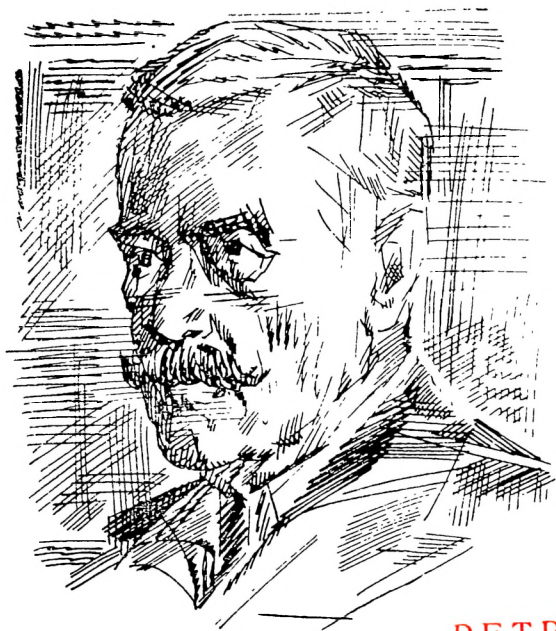
Б

Петр Безруч (1867—1958) увійшов до світової літератури своєю збіркою «Сілезькі пісні». В ній він заявив гнівний протест проти капіталістичної дійсності, яка вкинула його народ у поневолення соціальне та національне. Ця збірка й до сьогодні залишається однією з найяскравіших перлин чеської поезії.

«Сілезькі пісні» обійшли багато країн світу. Окремим виданням українською мовою збірка виходить уперше.

ПЕРЛИНИ СВІТОВОЇ ЛІРИКИ

PETR
BEZRUČ^Ů

ПЕТР
БЕЗРУЧ

СІЛЕЗЬКІ ПІСНІ

Поезії

Переклад з чеської

ВИДАВНИЦТВО ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
«ДНІПРО» · КИЇВ — 1970

И(Чехсл)
Б40

Вступна стаття та примітки

ВОЛОДИМИРА ЖИТНИКА _____

КИЇВСЬКА КНИЖКОВА ФАБРИКА «ЖОВТЕНЬ»

$\frac{7-4-4}{143-70M}$

СПІВЕНЬ СІЛЕЗІЇ

Важких випробувань випало зазнати в минулому нашим західним братам чехам та словакам. Тривала запекла боротьба за свободу і самоутвердження позначає весь історичний шлях цих народів. Це була боротьба подвійна, бо ж до нелюдського соціального гноблення власними визискувачами долучалися ще всі лиха та утиски, що їх принесли з собою експлуататори-чужоземці.

Особливо гостро схрестилися соціальні та національні протиріччя в Сілезії*.

1770 року там відкрили багатющі вугільні поклади. І тоді на цю убогу землю сараною посунули чужі підприємці. Їхали німці, євреї, поляки. Сілезія вбивалася в силу. Колишні хутори вистали в села, села — в містечка, містечка — у великі міста. 1862 року на сілезьких шахтах працювало біля семи тисяч робітників, а на 1890 рік їх налічувалося вже понад сорок одну тисячу. Зайве говорити про умови тієї каторжної

* Чехія (як складова частина Чехословаччини) включає в себе три історичні області: власне Чехію, Мораву та Сілезію. В часи, про які тут ітиметься, частина Сілезії (т. зв. Чеська та Польська Сілезія) разом з Чехією та Моравою входили до складу Австро-Угорщини, частина ж (що тоді звалася Прусська Сілезія) належала Німецькій імперії.

праці — вони загальновідомі: примітивна техніка, жахливо довгий робочий день і така ж жахливо мізерна платня. Підприємці не могли поскаржитися на нестачу дешевої робочої сили: з міст і сіл у пошуках хоч якого заробітку до них стікалися маси зубожілого люду.

Капіталістична машина, набираючи розгону, душила на своєму шляху все: політичні права, мораль. Ті, хто тримав у себе шахти й заводи, простягли руки до установ і шкіл. Сілезія стала державою в державі, у якій чужинці, йдучи рука в руку з місцевою буржуазією, запроваджували свої закони і порядки.

Даремно сілезькі патріоти посилали в столицю Австро-Угорщини просьби про рівноправність — уряд обходив їх мовчанкою. Гірше, з Відня прибували нові розпорядження, і що далі, то жорсткіші.

У 1851 році чеську мову зняли з усіх сілезьких установ, і це спричинилося до ще захланнішого засилля німецьких урядовців. На 1859 рік у Сілезії лишилося всього 67 початкових слов'янських шкіл (при 99 мішаних і 244 німецьких). Окрім германізації, Тешин і західні від нього землі поглинуло спольщення, і проходило воно ще інтенсивніше, бо зіткнулися близькі слов'янські мови.

Сілезці втратили історичну орієнтацію. Бистрина винародовлення навально мчала. Біля Острави

1880 року чехів було 74 відсотки, а двома десятиліттями пізніше — тільки 48.

Серед оборонців рідного народу чільне місце посідали сілезькі поети. Проте голоси навіть найталановитіших із них не йшли далі самої Сілезії, губилися на тлі всієї чеської літератури, і мати Злата Прага не чула (або, щоб не гнівити імператорської столиці — Відня, вдавала, що не чує) нарікань і просьб своїх синів-сілезців.

Першим поетом, голосу якого не можна було заглушити, «Сілезькі пісні» якого громовицею прокотилися над усією країною, був Петр Безруч.

* * *

Чеська мова породила дуже гарне слово — будитель, той, хто пильнує свій народ, стоїть на його варті, будить від сну, часом летаргічного. Будителем можна назвати Герцена, який своїм «Колоколом» кликав Русь до сокири. Будителем можна назвати Тараса Шевченка, який понад усе боявся, що «Україну злії люди присплять», і який на сторожі коло неї ставив пристрасне слово. Таким будителем був Іван Франко, який з гіркотою писав:

Ти, брате, любиш Русь,
Як хліб і кусень сала,—
Я ж гавкаю раз в раз,
Щоби вона не спала!

Будителі були і будуть в усіх народів і за всіх часів, доки існуватиме хоч найменший гніт.

У сілезців одним із них став Антонін Вашек — викладач гімназії, засновник єдиного в Сілезії чеського журналу, громадський діяч і вчений-філолог. 15 вересня 1867 року в його сім'ї народився син Володимир, Вашеки тоді мешкали в Опаві. Там у німецькій школі (іншої не було) Антонін викладав чеську мову.

1873 року місцевим властям нарешті урвався терпець від діяльності непокірного вчителя, і Антоніна Вашека переводять із Сілезії до Брно—центру Морави. Німецька атмосфера була тут ще задушливіша, але все-таки у Брно були чеська школа і слов'янська гімназія. В останній мав працювати Антонін Вашек, а в школі — учитися Володимир.

Віршувати молодій Вашек починає рано: десь у четвертому класі гімназії. Спершу це іронічні віршики про своїх братів та сестер, згодом переписує античних поетів, славить красу землі, товаришування.

У 1885 році Володимир закінчує гімназію і складає екзамени на відділ класичної філології в Карловому університеті. Золота слов'янська Прага, як її називано, розчаровує хлопця.

Його приятелі збавляють час у веселих студентських товариствах, Володимир же з люлькою і чорною кавою ночами просиджує над стародав-

ньою філософією. Горацій і природа — ось що скрашає його життя, осяває його єство. «Я певен,— признається Вашек в одному з листів,— що був би зовсім іншою людиною, якби — хоч раз на рік — міг усього себе кинути в обійми природі. Смішно, але, далєбі, правда, хотів би я бути Робінзоном або ж принаймні селянином десь у глибокій улоговині вогкої Шумави». І пізніше: «Мій дід ходив за плугом. Моя бабуся була з млина. На мене живо діє запах коней чи млиниці, жива традиція живе в мені...»

Провчившись майже три роки, Вашек залишає університет і влаштовується поштовим практикантом у Брно. З часом шухляди його робочого столу повняться рукописами. Це ще не поезії — крик зраненої душі, ні, це зарисовки стороннього, дотепного, часом і в'їдливого спостерігача. Це — невеличкі образки, шкіци, навіяні спогадами недавніх студентських літ чи то поштовою службою. Єдине, що дійшло до нас із ранньої Вашекової прози,— це «Студії з кафе «Люстіг», видрукувані 1891 року в празькому сатиричному журналі «Шванда-дудар» під псевдонімом Ратибор Сук. Героєм їхнім виступає людина середніх духовних запитів, міщанин (як у Нерудиних «Малоостранських повістях»). Вже тут вражає добір художніх деталей, точність митцевого ока. Тож не дивно, що багато хто з мешканців Брно, прочитавши «Студії», упізнав у них себе.

З осені 1891 року Володимир Вашек переїжджає до Містка і працює там поштовим асистентом. Зустріч із Сілезією дійняла його до глибини душі. Важко було уявити більше убозтво — матеріальне і духовне. Дерев'яні халупи на скелястих гірських схилах, чорний дим чужих заводів і шахт і німі натовпи людей, що сунуть на роботу і з роботи.

Всю Сілезію сходив Вашек пішки: підіймався на гори, спускався в копальні і всюди бачив одне — безпросвітне бідкування робітників і ренегатство заможних.

Тут уперше прийшло кохання. То була дівчина шістьма роками старша, висока, чорнокоса — вилита його бабуся замолоду, родинні перекази про яку так осіли на свідомості хлопця, що з часом витворили йому на все життя один-єдиний ідеал жіночої краси. Згодом він писатиме вірші, і в жодному з них він не зрадить цього ідеалу, і н ш о ї краси для нього не існуватиме. Володимир Вашек чув, що в ньому народжується нова людина, поет-борець, який мусить жити недолею свого народу і не має права на власне щастя. Для цього поета тут, під Тешинем, знайшлося й ім'я — Петр Безруч — коротке, суворе та символічне. Воно губило його особу серед тисяч Безручів, які довбають вугілля, косять жито, стоять при мартенах, живуть, бідують і помирають.

У Містку Вашек не написав нічого, але бачене й пережите накопичувалося в його душі порохом зарядом, чекаючи тільки іскри, готове вибухнути. Довго ждати не довелося.

Не знайшовши у Сілезії, як і в Празі, рівноваги і спокою, Вашек повертається до Брно. Гортає «Тешинську газету», «Опавський тижневик». Стежить за наростанням робітничого руху. На одній із шахт вибухнув страйк. Капіталісти втопили його в крові. Та це не спиняє гірників. Невдовзі страйкує увесь басейн.

Але таких повідомлень небагато, зате поспіль інші: «Ми не маємо національних шкіл, національного учительства... німецькі школи множаться, і з ними — служителі для німецького фатерлянду, в ратушах засідають вороги всього чеського: нема чоловіка, який будив би і організовував слов'янське населення».

До страждань духовних долучаються фізичні. Душить у грудях. З горла ллється кров. Лікар ставить діагноз: сухоти, хвороба, що звела в могилу Вашекових батьків...

* * *

«Пане докторе!.. Посилаю на Ваш розгляд ці вірші. Краще хай мене розкритикує Ваш часопис, аніж буду опублікований деінде. Петр Безруч».

Такого листа одержав на початку 1899 року Ян Гербен, редактор празького політичного тижневика «Час». До листа додавалися вірші. Це був голос людини сильної, суворої і рішучої. Зрозуміло, що редакторові, чий журнал стояв у опозиції проти офіційної політики, новий поет відразу ж припав до вподоби, і 18 лютого 1899 року в белетристичному додаткові до свого журналу Гербен помістив прислані поезії, наголошуючи, що «вони могутні й пристрасні... і що від його таланту ми багато чекаємо».

Гербен не помилився у своїх сподіваннях. На адресу «Часу» з різних міст стали раз у раз надходити вірші невідомого Петра Безруча і що далі — то більше вражали вони і редактора, і читачів.

Офіційна чеська критика появу нового поета зустріла мовчанкою. Ренегатські кола сприйняли його як літературний курйоз.

У народі про Безруча ходили легенди. Одні казали, він і справді безрукий, покалічений шахтар, інші — гамарник, що осліп при мартені, але нікому не могло спасти на думку, що голосом народу може промовляти непомітний поштовий урядовець, людина інтелігентна і освічена (на кінець життя Безруч володів п'ятнадцятьма мовами).

Нічого певного про поета не знав і Гербен. «Аж тепер, зимою, коли мені горлом ішла кров, ви-

плакав я те, що охоплював мій вузький кругозір. Не знаю, що Ви думаєте про це, але я сумніваюся, щоб із мене вийшов якийсь поет; коли я одужаю, то швидко виспіваюсь і потім замовкну»,— пише Безруч своєму редакторові 29.IV 1899 року. Він навіть жалкує, що почав писати, бо кожна нова похвала для нього — все одно, що нагайка, яка жене до роботи. «Я вже казав Вам, як працюю... Не думайте, коли, скажімо, напишу вірша за п'ять хвилин, то писав його легко. Не знаю, це завжди так, ніби самум пройшов моєю душею (sit venia) *, думка валом валить, наче бистрина з гір, я не встигаю ловити слова і думки, а потім з півгодини — мов спалений. Думаю, якби написав підряд п'ять таких віршів, як «Маричка Магдонова» чи «Огидна з'ява»,— мене могли б везти до Чорновиць (у божевільню.— В. Ж.). Колись... Ви казали, що це праця могутня і пристрасна. Перше — похвала, друге — правда. Мене це сплює, як пристрасть п'яницю або картяра. Чи так у всіх, хто пише вірші? Тоді не солодке це ремесло...»

Безруч понад усе дорожив своєю анонімністю, тому так болісно реагував він, коли розкрили його прибрране ймення.

1900 року тяжка хвороба змушує його тимчасово

* Даруйте (лат.).

покинути службу. Навесні 1902 року приходить нервовий приступ. «Був час, коли я мусив винести з кімнати револьвер, аби уникнути спокуси»,— згадував поет пізніше.

Він пише Гербенові: «Нічого моє не повинне більше друкуватися в «Часі». Що маєте — викиньте. Я не хочу залежати від індивідів, які розкрикуватимуть моє ім'я... Дозволю собі неслухний жарт, процитую власного вірша: «Жив я у тиші північній, у тузі осінній». Ціле життя я уникав усього, зв'язаного з публічністю. Зроду не був на жодних веселоощах і ніколи не міг зрозуміти... чим керуються поети, які з власним серцем під повним ім'ям ходять на торг. Тому все, що хотів сказати, хотів сказати як один із тих 70 000, хоч би як там було» (1899). «Те, що сказав, я міг сказати, лише будучи безіменним. Як тільки людська цікавість почала підглядати мені за маску, я не мав чого говорити». Він пише, що доплітає вінок своїх пісень...

Тепер важко визначити, коли створювався той чи інший Безручів вірш. Були життєві враження, які роками дрімали в поетові, була хвилинка, коли вони виливалися в поезію, проходили роки, перш ніж автор наважувався послати свого вірша редакторові, і ще, бувало, проходили роки, поки редактор паважувався того вірша друкувати. Дальші Безручеві публікації — все одно що спалахи після грози, яка давно відшуміла.

З осені 1902 року Безруч повертається на пошту і працює там аж до пенсії (1928).

А в роках 1904—1906 на журнальні шпальти просочуються поезії, у яких бринить сумний відгомін другої (і останньої) поетової любові. Почалося все в той же 1899 рік, коли зовсім іще юна мельникова донька Франтішка Томкова («...моя бабуся була з млина...») ходила до школи і коли Безруч так нетерпляче ждав тої хвили, як вона минатиме його вікна, ніяк не наважуючись зайняти її словом. Франтішка згордувала старшим чоловіком, проте сама теж не зазнала щастя і 1922 року померла, полишивши Безручеві все життя жити неодруженим, щороку посилати квіти та приходити до неї на могилу і до самої смерті бачити в своїй кімнаті портрет красуні Лебединки.

В 1902 році Безруч нарешті не перечить проти видання своїх творів. Гербен відразу ж упорядковує їх і видає (1903). Це була тоненька, на 8 сторінок книжечка, власне, журнал, одне з чисел «Бесід «Часу» (белетристичного додатку до журналу), воно так і звалося «Сілезьке число» і містило в собі 23 вірші. Того ж року Безручева книжка (дещо розширена, тут уже був 31 вірш) випускається знову в «Бібліотечці «Часу». 1909 року виходить 45 Безручевих поезій, вперше несучи на своєму титулі назву «Сілезькі пісні». З кожним новим виданням збільшується й число

пісень. У 1910 році їх 57, у 1911 — 58, у 1920 — 64 і т. д. В останньому виданні, що вийшло за життя автора, їх було 88.

«Сілезькі пісні» стали справжньою книгою народу. Вони друкувалися і повною збіркою, і окремими віршами, вони бачили світ і на дешевому газетному папері, і в розкішних бібліофільних виданнях, де рукою художника старанно й любовно вималюваний кожен рядок.

Автор, скільки жив, не брав ніякої платні за свої пісні. Він волів краще ходити за плугом чи найнятися на поденщину, аніж пером своїм заробляти на хліб. «Мені здається, це брудно — продавати сльози». «Не люблю говорити про це, але писав я сльозами і кров'ю і брати гроші за це не можу! Було б мені до болю соромно перед самим собою».

Але він мав найвищу плату — людську любов. І була вона справді безмежна. Солдати-сілезці за першої світової війни до своїх заощаджень із мізерної солдатської платні вкладали записку: «На випадок моєї смерті перекажіть ці гроші Петрові Безручу», не знаючи, де він живе, і ніколи не бачивши його.

* * *

У центрі Містка є простий пам'ятник, поставлений ще за життя поета. Посередині на високих

брилах викарбувано: «Співцеві «Сілезьких пісень». Довкола розкидає величезне каміння, і на кожному камені — назва одного з Безручевих віршів. Так, кожен вірш із «Сілезьких пісень» — це могутній камінь у твердині чеської літератури. Вірші Безруча гранично прості, але через цю простоту, як крізь чисту-чисту воду, просвічують глибинні перла поезії. «Усі особи, виведені в «Сілезьких піснях», мають реальну основу. Якщо я їх не бачив особисто, то мені розповідали про них дуже детально», — писав поет. Ось, наприклад, як він висвітлює Гербенові генезу одного з своїх віршів: «Бернард Жар не живе, але ім'я Жар дуже поширене у Фридку і в тепшинських селах. Пане докторе, буду Вам дуже вдячний, якщо надрукуєте того вірша. Я хотів у нім схарактеризувати фридецьких ренегатів і свого дядька. П'ятнадцять років тому я, хлопець, повний радості, заїхав до нього, поцілував йому руки і щось обізвався по-чеському... Мій любий дядько, який німецькою мовою говорив гірше, ніж я, як і всі фридечани, насупився на мене, а потім люб'язно сказав: «Mein lieber... (моє ім'я), bemich wird bei uns nur mit Dienstbotin und Knechtin gesprochen»*. Пане докторе, п'ятнадцять років горів мені на лиці той ляпас, і я радий, що можу його повернути».

* Мій любий... так у нас розмовляють тільки зі служницями та куховарками (нім.).

У «Сілезьких піснях» дуже багато імен, географічних назв, і на перший погляд може здатися, що це поезія суто локальна. Але в тому й річ, що вірші Безруча — не фотографія, що, будучи якнайтісніше прив'язані до своєї рідної землі, вони водночас — велике узагальнення.

І в тому ж таки «Бернардові Жару» Петр Безруч дає ляпаса не тільки своєму дядькові, він дає ляпаса всім ренегатам усіх епох і народів.

Світ для Безруча закритий чорним серпанком горя. Гора народного і особистого, і важко відділити, де одне, а де інше. В синю далечинь відійшла поетова молодість. У Синій край (так звали в народі Пруську Сілезію) відійшла частина поетової вітчизни.

Самотність літньої вже людини, якій не так склалося, як гадалося, і самотність борця донкіхота, шаленого дзвонаря, що б'є на сполох, волаючи до сліпих і глухих. І якщо в Безручевій палітрі де-не-де проблісне ясний, мажорний мажор, то й він тільки для того, аби поруч з ним ще траурніше вирізнялася чорна барва. Як не можна списати краси горянської землі — так не спишеш біди її. Як безкраї сілезькі ліси — так безконечне сілезьке горе.

Це не просто смуток. Це біль патріота, який бачить страшну кривду, що чиниться на його землі, і як від цієї кривди гинуть краці народні сили. Накладає на себе руки сільський учитель

Гальфар, не вміючи жити за законами можливо-владців, кидається в бистру Остравицю, не стерпівши глуму, Маричка Магдонова, гине на бойовищі драгун Ганис Блендовський. Безручів шахтар копає в Грушеві, в Михалковицях, копає в Орлові, копає в Домброві, копає по всій Сілезії, він поступово переростає у символічний образ цілого народу, народу, який знає тільки одне: копати, бабратися в землі, не бачачи білого дня.

Безруч розуміє, що сілезці засліплені, і він не звинувачує людей. Інколи тільки з гіркотою про-рветься: «Хто ж нам винен, що дуби дубами?» Але він знає, що жоден народ добровільно ніколи не відступиться від своєї мови, культури, історії, і коли сілезці роблять це, то мусить бути якась зовнішня сила, яка б довела людей до такого духовного рабства.

Сила та — існуюча імперія і загарблівість чужо-земців. У «Сілезьких піснях» їх ціла галерея, і очолює її маркіз Геро — жорстокий германіза-тор полабських слов'ян у Х столітті, за ім'ям якого кожен читач легко міг угадати цісарського ставленика Фрідріха Габсбурга. Маркіз Геро для Безруча — конкретна особа, з якою він зустрі-чається, куди б тільки не йшов, це найлютіший його ворог. І коли цього ворога можна просто застрелити з рушниці, то якою велетенською фігурою постає перед Безручем Ондраш, народний

герой-повстанець, співбрат словацького Яношика та українського Кармалюка.

Ондраш — то народна сила і свідомість, але не сучасних поетові сілезців, ні, це сила, на яку заслуговує народ, яку він колись мав і яку міг би мати тепер, якби-то менше було Бернардів Жарів.

Так народжується гнів. Навіть замало сказати, гнів, це — червона лють смертельно пораненого, який кидається на свого кривдника, байдуже, що небезпека крицею блищить перед очима.

Але перше, ніж загинем,
розіллєм червоні вина,—
мати й донька, батько з сином
під Тешиним, під Тешиним.

Петр Безруч проголошує: «У пільмі цій Демона Помсти благаю». Якщо не можна повернути ходи історії, якщо над сілезцями вікова ніч і суджено їм вимерти раніше, ніж розвидниться, то бодай це буде немарно. Смерть за смерть.

Поляжуть, поляжуть тоді під Тешиним
вони — в своїй крові і в їх крові — ми.

Поет знає, що серед полеглих може бути й він сам. Власне, хто зна, що краще: бути розп'ятим на хресті й дивитися на пихату посмішку переможця Гера чи відійти «далеко від людей», де вже байдуже до всього. Смерть не лякає поета, його турбує одне:

Коли спущусь
в могилу й на ній зелена трава зашумить,
хто змінить на варті мене,
хто підійме мій щит?

Майже вся поезія Безруча — це суцільні контрасти: з одного боку — в о н и, з другого — м и, на одному боці — вельможі, на другому — робітники, і для поета ніколи не було питанням, по який бік барикади стояти йому. Безруч не хоче бути героєм. Найвище щастя — це

якби загорівся повстання вогонь
в Бескидах чи Тешині нашім,
і йшов рядовим я у лавах борців,
і пісня моя стала маршем,

якби ти, народе засліплений мій,
закутий у пута безправ'я,
якби ти пісні мої ТАК розумів,
я згодився б: добре співав я.

У Петра Безруча була «єдина мелодія» — і співав він її голосом визискуваного шахтаря чи обезземленого рільника. Пісня ця була часом груба, але завжди чесна. Вона не терпіла жодної фальшивої ноти, не любила вишукано красивих і пустодзвонних слів. Пісня ця була не забавка, вона диктувалася необхідністю. І коли навіть співалося в ній про якісь далекі країни, про стародавній світ, то всім було ясно, що йдеться про найнаболіліші, животрепетні питання сучасності. Безручеве слово настільки драматичне, настільки наснажене поетовими емоціями, що читач мимо-

волі сам проймається тим почуттям. А про це якраз Безручеві і йшлося.

Згадується, як Карел Чапек, приїхавши до Острави, був розчарований її справдешнім виглядом. Тоді він написав: «Мабуть, ми ніколи не перестанемо бачити Безручів край очима Безручевими: трагічна поетова візія сильніша, ніж сама дійсність. У цьому найвища магія справжньої і великої поезії: вона витворює дійсність набагато тривалішу, ніж те, що ми звемо дійсністю матеріальною».

* * *

Минали роки. За цей час багато чого довелося побачити Безручеві. В 1915 році його судив Віденський військовий трибунал, і мало не розстріляли, звинувативши в державній зраді. Підставу для цього дали вірші, надруковані в паризькому емігрантському журналі і підписані криптонімом «П. Б.». Насправді ж автором їх був один із Безручевих епігонів, так званих «псевдобезручів», який у Франції в емігрантських колах видавав себе за автора «Сілезьких пісень».

На суді поет заявив: «Моє політичне переконання, відбите в моїх віршах, випливає з найчистішого демократизму. Мої вірші писалися передусім для робітників».

За браком доказів Безруча звільнили.

1918 року було проголошено Чехословацьку республіку. Петра Безруча призначили завідувачем пошти. Вагаючись, він прийняв цю посаду. Першого дня велів викинути з приміщення портрет габсбурзького узурпатора, другого дня звільнив з роботи німця Прагра — запеклого ворога чехів, а на третій — передав свої повноваження заступникові і пішов на своє давнє місце, в рекламний відділ.

Найпомітніший твір, що його Безруч написав цього часу (та і взагалі по «Сілезьких піснях») — це поема «Смужконоска синя» (1930). Ще з дитинства, коли поет був заповзятим хлопчаком-колекціонером, у нього жила мрія зловити того рідкісного метелика, і ось тепер, на старість, він — не спіймав його, ні, — тільки побачив. І автор перебирає в пам'яті все своє життя, все, що довелося йому зазнати. Синя смужконоска — це щось на зразок Метерлінкової синьої пташки, це, як і загалом метелик у «Сілезьких піснях», символ примарного щастя.

З приходом фашистської окупації ім'я Безруча викреслюється з підручників та преси, твори його забороняються, а за самим поетом встановлюється якнайсуворіший нагляд. «Сілезькі пісні» стають підпільною літературою.

По війні, 1945 року, поета відзначають званням Національного митця Чехословацької республіки. Жив він у селі Костелець на Гані тихо, самотно

і відлюдно. Страшенно не любив газетярів із їхніми інтерв'ю, не любив фотографуватись, не втручався в ті гарячі дискусії, які точилися між літературознавцями навколо його творчості. Не бував на жодних вечорах. Навіть на своїх ювілейних, що транслювалися по радіо на всю країну. Але не було випадку, щоб він комусь не відповів хоч кількома словами на теплий лист чи на привітання.

«Любі,— писав Безруч жителям містечка Петроград, які просили поетової згоди назвати парк його іменем,— у Польській — тепер Сілезькій — Остраві я маю вугільну шахту, в Оломуці — металургійні заводи, в Крнові, мабуть, сілезький полк, тепер матиму й гай у Петрограді. Це місце, знаю добре, як старий поштар. Може, там будуть і красиві сарни, на яких я вже не прийду подивитись, мій день покоротшав, і я за звичаєм усіх дідів тримаюся порога. «Йди вперед, доки можеш, а не можеш,— сядь при дорозі і дивися без заздощів на тих, що йдуть повз тебе вперед. Вони теж далеко не підуть»,— сказав Тургенєв. Як бачу, дійшла моя сумнівна слава аж до Західної Чехії. Я притримуюся слів Вергілія:

Можливо, я й поет, коли іменням тим
усі зовуть мене, все ж я не вірю їм.

А Отокар Бржезіна сказав: «Старість безутішна, старих треба нагороджувати». Ви, мабуть, і мали на увазі його слова, коли мене нагородили?»

Остравські шахтарі завозять Безручеві паливо, робітники склалися й купили йому машину. Проте Петр Безруч не любить їздити. Щороку «старий ящер», як жартома називав себе поет, пішки підіймається на Лису гору, де колись гуляв із своєю ватагою Ондраш, палить свою люльку, купається в крижаній Остравиці. Старість, проте, не дозволяє йому здійснити давніх мрій — відвідати Литву, Прованс, Ельзас та Лотарінгію, Болгарію і «Україну, описану Гоголем та малоруськими митцями».

«Люблю українців і русинів — це симпатичні люди», — писав Безруч одному з наших літераторів*. Є про Україну згадки і в Безручевій поезії.

В останні роки поетового життя дослідники його творчості уклали книжку віршів, які не ввійшли до «Сілезьких пісень». Це головним чином те, що Безруч писав на поштових листівках, даруючи книгу і т. п. і на що, вочевидь, не дивився як на справжню поезію. Правда, сюди увійшло й кілька більших речей, довершеніших; серед них і згадана «Смужконоска синя». Було багато клопотів, поки нарешті старий згодився на таке

* Лист до С. І. Панька («Літературна Україна», 16. II. 1968). Очевидно, він не єдиний. Покійний П. Г. Тичина казав авторові цієї статті, що, перебуваючи в Чехословаччині, він надіслав чи передав П. Безручеві книгу своїх віршів і одержав відповідь, проте знайти того листа не міг.

видання, не забувши, однак, додати «Post obitum auctoris» — «Після смерті автора».

Помер Петр Безруч 17 лютого 1958 року на дев'яносто першому році життя. Похований у Опаві. Перед труною, вкритою державним прапором, ішла військова частина імені Петра Безруча. Над могилою співця, як над могилою справжнього солдата, пролунав її прощальний салют.

* * *

Безручеві пісні не лишилися домовати в Сілезії. Ще за життя поета розлетілись вони у багато країн, їх перекладали німці, англійці, французькі, італійці, перекладав їх Ян Райніс, Костянтин Бальмонт, перекладались вони чи не на всі слов'янські мови.

Тепер цей список можна продовжити. «Сілезькі пісні» читаються сорока мовами світу, а їх автор посідає за перекладами перше місце з-поміж усіх чеських поетів. Пристрасну творчість Петра Безруча відкривають для себе все нові й нові народи. Вона є грізною зброєю в руках трудящих, які борються за своє соціальне та національне визволення.

Володимир ЖИТНИК

С І Л Е З Ь К І
П І С Н І

*Що має в серці простий люд
з Острави, Одри — звідусюд,
те я — серед усіх найгірший —
хотів сказати у вбогім вірші.*

ЧЕРВОНИЙ КВІТ

За темним вікном, у горщику сірім,
колючий і грубий супився кактус.
Похмурого ранку
із себе він викинув келих червоний —
багряний свій квіт.

У нас був поет, що інакші мав очі:
любив запашні та пишні троянди.
Він дистихом звучним
прославив троянду й безжалісно зганив
червоний той квіт.

Є душі суворі — в житті йшли самотньо,
жили, колючками доверху вкриті.
Що в серці в них крилось?
Коли й розцвітали, то раз, серед ночі,—
червоний був квіт.

ГАНАЦЬКЕ СЕЛО

Там хатки, як зграя білих птахів.
Їх ледь-ледь торкає вітру подих.
Тихо йдуть, як кров ганаків,
Ромжі води.

На своїх грунтах селяни бідні.
Добрий цісар — той живе у Відні,
в горах — німці, по містах — євреї.

Там лани чорніють бараболі,
дівчина білява робить в полі,
знає: прийде парубок по неї.

Хлопець з Гани знається на ділі,
за дівчатьми він не дуже в'яне,
знає: жінка на порозі стане,
славно погуляють на весіллі.

Децо зверхній проти міщанина,
селянин міцний, з осмаглим видом
свого ґрунту зроду не покине.
Як,
як у нас інакше під Бескидом!

КИЙОВ

Гей, хлопці в чоботях, ушкварте на зло,
дівчат у керсетках обнявши!
У Кийові весело завше було,
і весело буде в нім завше.

Як подих вина, що у жили ввійшов,
як слово моє клекоче,
горить так словаків розбурхана кров,
палають уста їхні й очі.

Хто скривдить нас хоче, хто хоче
скорить?
Панів ми не знаємо, враже!
Як весело вміємо жити й пить,
так весело в бою поляжем.

ПЛУМЛОВ I

Чорна діброва біжить з горбка,
озеро ось відкрила.
Чайки літають над водами,
наче рибальські вітрила.

А на високій, стрімкій скалі
сірі звелись палати.
Нині Теміда там промовля
іменем бога і влади.

Дивний той замок. Зачує страх
всяк, хто на нього гляне.
Любому панові ставили
віддані здавна селяни.

Скільки угору його звели
(бич звеселяв роботу),
стільки просякло й до закладу
крові пролітої й поту.

Хто в нім? А хто ж,
як не Ліхтенштайн,
пан на усій Мораві.
Німець, а бачте, шляхетний ще —
школи у вас не забрав він.

В нашій Сілезії теж є пан,
має всього доволі.
Він піввітчизни забрав у нас.
Чом би не взяв йому й школи?

Отже і маємо. Граф, закон
кажуть, що так і треба.
Тільки ж бо кривда із наших шкіл
криком кричить до неба.

Може, колись так і Ліхтенштайн...
(Гляньте лиш на той мур ви!)
Плумлове! В школах чужих у нас
дурні ростуть і — —.

ПЛУМЛОВ II

Ф. Ернестосі

Тисячі людей стрічав я,
всіх — неначе й не було.
А тебе як зараз бачу:
впали на твоє чоло

в Плумлові чорняві пасма,
а під ними мишки дві
(то такі маленькі очі)
п'яно блимають з-під вій.

Давню юність пригадав я.
Наче сокіл, линув час.
Цілий день та ще й дві ночі
дзвін чарок голубив нас.

А тепер живу відлюдком,
в серці вигасло тепло.
Та хотів би, щоб ті пасма
знову впали на чоло,

знову впали, як бувало,
щоб під ними мишки дві,
наче в Плумлові далекім,
п'яно блимнули з-під вій.

БАЛ-МАСКАРАД

Корчити блазня із себе — того не бувало:
жив я у тиші північній, у тузі осінній.
Хай щасливіші милуються тим карнавалом,
глянь у лице мені — Тешин лишив на нім тіні.

Раз на дурницю з вікна я побачив гулянку:
сокіл, пожежник, дівчатко стрибало на площі,
хвацький козак обіймав гордовиту шляхтянку,
янголи, віли і чорт знає що там було ще.

Трійко дівчаток у тій веремії. Стривай-но,
Чехія то і Морава. Пливуть течією...
Третя? Із Тешина, мабуть. Авжеж,
ну звичайно —
сукня рожева і чорна керсетка у неї.

Корчити блазня із себе — того не бувало:
жив я у тиші північній, у тузі осінній.
Хай щасливіші милуються тим карнавалом,
бачиш з лица мого — Тешин лишив на нім тіні.

Наші дівчата під Лисою... У сніговії
мерзли, тремтіли, наруги лихварської ждали.
Тиждень мине, шлях один тобі буде — в повії.
В'янули груди, і горем вуста їх ридали.

ПАПЕРОВИЙ МОЙШЕ

Я тоді і справді не ударив.
А вони не зжалились ні разу.
То лише поет-англієць марив
і складав елегії на расу.

З Польської до нас євреї приходять:
за п'ять літ — у його владі всі ми,
був жебрак — тепер він верховодить,
має у дівчат *ius noctis primaе* *.

Ми зі злості скрипимо зубами,
у його ярмі гаруєм далі.
Хто ж нам винен, що дуби дубами,
що на гроші й на дівчат невдалі?

А проте недавно стрів одного —
доля, як петля, круг шиї висне.
Так уже буває. З ласки бога
часом і єврея чорт притисне.

Розміркую та й кажу до себе:
«Хоч великий ніс у мене й губи,
та як так обранців пестить небо,
присяйбо, євреєм я не був би».

* Право першої ночі (*лат.*).

Коли з міста вниз іти, полями,
там щодня з мішком єврея видко.
Крейцар дай — закине і не гляне,
дай папір — ухопить його швидко.

Папірці з землі він підбирає,
де б не йшов — травою чи над ровом,
пильно приглядається, читає.
Кличуть його Мойшем паперовим.

Якось я до міста йшов узимку.
Боже! Хто вночі коло діброви?
(З-за дерев корчма вогнями блимка).
У заметі — Мойше паперовий.

Ждеш, щоб тебе взавтра перехожий
тут знайшов? Дістатись хочеш круку?
Молишся? Тут боже не допоможе,
краще чарка. Чуєш? Дай-но руку!

Гей, шинкарю, до вогню ослона!
Бачиш, гість — тож хай зігріє кров він,
бо в дорозі усього було нам.
Це ж не хто — сам Мойше паперовий!

Синку, ти сидиш, як хруц у зливу:
звісив мокрі крильця і накривки.
Що ти п'єш? Ми з півночі. Можливо,
вип'ємо найперше калганівки?

Випий-но: солодка, як кохання,
що зійшло первоцвітом у зворах,
а гірка, як втрачене кохання,
а пахкá, як сосна в наших горах.

Гостра, як горальські гострі пили,
схилитнеш — зринають перла нею,
чиста, що й боги б самі хилили,
Мойше, пий! Поїхали, єврею!

Хто на світ крізь чарку поглядає,
світ йому ряхтить, немов росинка,
в усмішку уся біда спливає...
Ну то що про себе скажеш, синку?

«Дурень лиш своє звіряє горе,
чарка гріє, пан жидів жаліє,
з Мойшем п'є, до Мойша він говоре,
вже не смійтесь — розкажу, як вмію.

Знайдете ви якось до любови
дівчинку собі, найкращу в світі.
Згубить лист. Піднімете його ви...
Що ви з нею будете робити?»

Хтозна, хлопче. Якось раз озвалось
і в мені кохання непоборно.
Я дівча любив... а не мені дісталось,
і два роки потім шив я чорно.

Жовчі випив я в житті немало,
чув слова улесні і образні,
та ніщо мене ще не діймало
так, як співчуття отого блазня.

«Тож-бо, пане... тож-бо...» — Та й урвався
до чарок гіркий метелик болю.
«Гляньте, Мойше знов розвар'ювався», —
гомеричний сміх почувсь од столу.

«На красуню оком я накинув.
А як жінка гарна — ти, достоту
наче Голіаф, умить загинув,
як поручишся за її цноту».

Краще море пить крізь соломинку,
аніж вірить жінці найдорожчій.
Нащо ти женився? Хочеш жінку —
гроші в зуби і женись по площі.

«Пан любив коли? В таку от пору
ніч здається раєм аж до рана.
За один брови солодкий порух
їй приніс би кедри із Лівана».

І за привидом подасться навіть,
хто вночі їх фальш спізнає тільки,
за любов життя на карту ставить.
Дурень він. Нема на нього гілки.

«Ой нема. А якось... якось... пане,
аркушик впустила. То ж дурниця?
Глянув я у нього — серце в'яне,
сором людям в очі подивиться.

«Лярво, всім ти годиш без відмови!»
Лезо, наче грім, пройшло по косах,
долі — дятел червоноголовий —
моя жінка...» — Засміявся в носа.

Довше жив, то знаєш, як ведеться:
дуб — листком, а бог — той мовить громом;
тільки якщо носом хто сміється,
він сміється над згорілим домом.

«Знявся вітер, папірець полинув;
збіглись, закричали всі щосили:
«Безневинну вбив свою дружину!»
«Збожеволів», — мудрі уточнили.

«Божевільний!» — наличку мені ту
дурні судді й лікарі вчепили.
Я листа шукаю... Я для світу
жид дурний... Отак-то, пане милий».

Що сказати? Хай ти голий, босній,
та як молодий — метелик щастя
пурха при тобі. А зійдеш в осінь,
там — лиш згадки й прагнення невчасні.

Все байдуже. Пий. Тебе от нині,
а мене узавтра доля стопче;
важко цілий день прожить людині,
а все 'дно нема де дітись, хлопче.

Одного — жіноча душить зрада,
того — пута на його народі.
Нам одне — солодка чарка, брате,
чарка нам лишилася, та й годі!

ЄДИНА МЕЛОДІЯ

Часом кепсько я віршую —
щастя, хоч читають мало.
В попіл дмухаю: вже, чую,
панство і на глум здіймало.

Тихим співом виляю душу —
вибачте за хибну ноту:
я шахтар, робити мушу
від суботи по суботу.

Все вирує в час бурхливий:
і фантазія, й ідеї;
в мене їх би не знайшли ви,
я співаю однієї,

бо в людей одна біда є,
змій один народ мій душить,
то і з віршів виглядає
сум один, в них дактиль тужить.

Ямб легкій по Лабі скаче,
крок спондеїв знаний Гані,
в мене ж тільки дактиль, паче
плач флюяри у тумані.

Від одного ката гине
мій народ, і никне, й гасне,
під Besкидом лиш єдине
умирання довгочасне.

Пісня в мене як подзвіння,
наче брата я ховаю,
наче йду крізь безгоміння
по сілезькім нашім краю.

Може, міг би вам заграць я
і до танцю — ну, хоч згодом?
Ні, лише сумної, браття,—
адже з Тешина я родом.

Як ффранцузький деспот з бритом
в бої стрілися кривавім,
полк шотландців ліг кістьми там —
дудник їхній пригравав їм.

Так і я співать не кидав,
так і я вам граю, люди,—
вимирать нам під Besкидом
краще з музикою буде.

ВСЬОГО ЛИШ РАЗ

Забув, коли і де
лучилося мені почути повість.
Десь у краю північнім
між горами лежить сумна долина.
Вона холодна й темна,
бо в неї зроду сонце не світило.
Сумні живуть там люди.
Серед снігів одвічних, в димних юртах
чоловіки обсіли
вогонь (їм слово — золота дорожче),
сумні жінки за ними,
ще далі — діти щуляться у хутрах.

Не знаю вже, як сталося,
можливо, то Земля з дороги збилась,
та раз у край той сонце
заглянуло. А люди, полякавшись,
втекли у чорні юрти,
і виходи камінням завалили,
і впали на коліна,
і демона незнаного благали,
щоб той зберіг життя їм.
А вже надворі
проміння тепле кригу розтопило,
і під цілунком сонця

незаймана земля зродила цвіт.
Та сонця бог, почувши
ту мертву тишу і лячні благання,
пішов з долини
й ніколи більше в бік той і не глянув.
От страх минувся,
і вийти з юрт наважилися люди,
побачили вони відталу землю,
почули запах незнайомих квітів
і раптом зрозуміли: добрий бог
на них поглянув, а вони, невдячні,
образили його. Й вони відчули,
що день той вже не вернеться ніколи.
І тут смертельний смуток
враз охопив їх і схилив додолу
їм голови, й вони
жили надалі у подвійнім сумі,
бо добре пам'ятали:
по їх землі йшло життєдайне світло,
вони ж його прогнали
і більше не побачать.

* * *

Всього лиш раз любов ішла повз мене.
Спадали чорні коси.
І солодко вона мені казала:
«Яке в вас добре серце!
Щаслива з вами буде всяка жінка».

А поглядом несмілим,
що більше промовляв, аніж слова,
котрі вона сказала,
як тільки в нас, під Тешином, говорять,
мене манила.

Я ж, що давно вже випив
напій життя аж до гіркої гущі
і чисті сторінки повиривав
з літопису життя, сказав їй черство,
як міг відповісти шахтар остравський:
«Звичайно, мила, сниться тому щастя,
хто буде вашим мужем.
Та все ж, хоч як поглянь ти,
а дуб сухий не пара для троянди».

Її любив я, вже вона заміжня.
Вогонь мій згас, лягли на серце тіні.
та все життя мене стискає смуток,
як нагадаю часом,
що тихим кроком йшла любов повз
мене,
і причинив я двері перед нею,
і вже вона не вернеться ніколи.

ОНДРАШ

Гасли зорі, вже світало,
аж до хмар здіймалась Лиса,
далі — вежі Ратибора.
Татри обрій заступали,
птахи в соснах щебетали,
я до Фридлянту спускався.

Велетенська тінь майнула.
Знаю очі ті, що світять,
як розпечене залізо;
знаю ті великі руки,
що стискають кий пудовий;
розкуйовджену чуприну,
мов голки старої сосни.
Ондраш з Лисої, брат Ондраш!

Велетень насупив брови —
Лиса раптом потемніла,
і пташки замовкли в соснах,
і насунулися хмари.

«Що ти вдосвіта тут робиш?
Ти також із тих чужинців,
що зелене вбрання носять,
що дівчат тутешніх зводять

і говорять по-чужому,
чорт в мої ліси наслав їх?»

«Ондро, я твоєї крові,
я із Тешина, земляк твій,
я пісні співаю стиха...»

«А народ вже не співає?»

«Вимирає наша пісня,
застряє вона у горлі,
як поглянуть хижим оком
ті, що ходять у зеленім
і говорять по-чужому,
чорт в твої ліси наслав їх!
Нам одна лишилась пісня:
«Ой жаль, жаль
мені буде...»

Відняли в нас наші школи,
відняли в нас наші гори,
хату нашу зруйнували...»

«Це робилось по закону?»

«По закону, брате Ондро!»

«Хто ж дає чужі нам школи?»

«Хто багатий, в кого сила.
Тільки в селах — і то стиха —

ще по-нашому говорять,
у містах — чужинська мова,
а для тих і школи ставлять...»

«Робиться це по закону?»

«По закону, брате Ондро!
Наше слово, нашу мову
ще на Боровій почувеш,
ще зустрінеш в Яновицях,
але в метриках писати
вже по-нашому не можна:
знаєш, хто панує в Фридку,
хто панує у Брацлаві?»

«Робиться це по закону?»

«По закону, брате Ондро!
Нас у Фридку придушили,
не один своєї мови
відцуравсь, як зрадник Юраш...»

«Робиться це все свідомо?»

«Так, свідомо, брате Ондро!»

І не знаю вже, як сталося,—
сміх пробіг по вусах Ондри,
дивний сміх і безконечний
(віп між горами котився
стоголосю луною).

Так сміялась в грецькій міфі
мати, коли їй убило
сім синів і стільки ж дочок,
так сміються сотні чайок
в Паскові попад ставками.
І я також засміявся.
І напевне, щось озвалось
тихим сміхом там, де Лиса,
мовчазна і вічно тиха,
наче скам'янілі сльози
поневоленого люду,
що століттями дивився
на той утиск під Бескидом.
Так гірська сміється мати:
в шахті чоловік загинув,
семеро пташат голодних,
а давно картопля вийшла.
Що ж, замість картоплі, дітям
хоч про Ондраша розкаже...

МЕТЕЛИК

Знявся крізь віти смерек, крізь ялини
легіт, як жайворон, тихо, без звуку;
човничок мрій в річку споминів плине;
спурхнув метелик на руку.

Хто ти, метелику, — щастя? Кохання?
Може, прикрасиш у хлопця якого
кучері, може, дівоче убрання?..
Ну, а мені ж ти до чого?

ВЧИТЕЛЬ ГАЛЬФАР

Був синочок, наче явір.
Як пишалася ним мати!
Тільки мав паскудну звичку:
не любив він догоджати

тим, що правили в Липині.
А за ці діла... Крий боже!
Є гріхи, яких ніколи
відпустить ніхто не зможе.

Роки йдуть, волосся рідша,
як передосіннє листя,
а Гальфар все нежонатий,
все йому немає місця.

Грають у корчмі музики.
В церкві повінчалась пара:
чи то має десять років
ждати дівчина Гальфара?

Всі торочать: «Школа польська!»
Всі начальству б'ють поклони.
А Гальфар — свого навчас,
в нього є свої закони.

Сумно вчитель ходить полем
а чи з вечора до ранку
у корчмі сидить самотньо,
опустивши очі в шклянку.

Влітку, як вечірнім дзвоном
всяк мирянин чесний тішивсь,
прибіга дівча до хати:
«Вчитель у садку повісивсь!»

Поховали. Обійшлося
без молитви і без сліз це.
Аж на цвинтарі, в куточку,—
там знайшлось Гальфару місце.

ЗУСТРІЧ

В нього з ремінцем рушниця,
на брилі — пір'їна хвацька.
Так я стрів маркіза Геро
у гущавині зненацька.

Чеську школу він понімчив,
спольщив церкву в цілім краї...
На гіллі коштовну зброю
почепивши, спочиває.

Клятий кат моєї мови!
(Ласий на гірську дівицю).
Ось він, тут, за двадцять кроків...
Вдома я лишив рушницю!

Нас лише сімдесят тисяч
під Тешинюм, під Тешинюм.
Нас попольщили сто тисяч,
нас понімчили сто тисяч,
в душах супокій лежить:
коли стільки нас лишилось,
коли мало так лишилось,—
варто жить?

Це ж могил сімдесят тисяч
нам копають під Тешинюм.
Допомоги не діждеться,
як до неба хто заплаче.
Бог чужий із нас сміється.
Стоїмо ми, збившись в купу,
б'ють нас — дивимось тупо,
мов той віл на смерть волячу.

Геро! Ти ж маркіз багатий.
Дай лишень сімдесят тисяч,
бочок дай сімдесят тисяч!
Понімечимось тоді ми,
пополячимось тоді ми,
grimне стоголоса лава:

«Гей! Маркізу Геро слава!»
Але перше, ніж загинем,
розіллєм червоні вина,—
мати й донька, батько з сином
під Тешинюм, під Тешинюм.

ДВА ГРАБАРИ

Ти піди із Башки в Тешин,
звідти заверни в Липинку,
може, пощастить побачить
те, що я побачив, синку.

Я гораль собі бескидський,
мандрував по спеці й сльоті.
Бачив двох панів великих
грабарями на роботі.

В золоті, із нагаями,
на рабів тримають ярма,
трутою на нас плюються:
«В Гера служите недарма!»

Як кукіль червоний нищать,
що буя поміж хлібами?
Це кого молотять ціпом?
Це кому копають ями?

Не вмирає — але ж мусить!
Скільки можна моцюватися
з селюком якимсь нещасним!
І навіщо вам та праця?!

Як Мідас, я б жив заможно,
безтурботно, наче негр,
тільки наш народ топтати
й мати ймення?

Щебетав би, наче жайвір,
сяяв, як зоря вогниста,
тільки взяти нас за горло
й мати ймення?

Ох, важка дідівська мова,
підібрать двох рим не може.
А чи вбогий люд сілезький
їх знайти не допоможе?

СЕЛО НАД ОСТРАВИЦЕЮ

Як уздовж валу, жовтого й довгого
(грім горя потрафив у батька і в матір,
жінка з розпуки припала до муру),
тяг його, мертвого оборонця міста,
суворий грек;

як під копитами вершника римського,
камінним молотом, щитом дерев'яним
махаючи марно навстріч тяжкій криці,
в порох падав варвар;

ми впали у порох і землю гризем.
Графе із замку! То хвацький був вершник,
блискучошоломний, із віялом-пір'ям?
Графе із замку! За плугом я йшов,
графе із замку, ти їхав повз мене.

БЛЕНДОВИЦІ

Блендовським цвинтарем якось я брів.
В польських хрестах кладовище.
Хай і моравці — ксьондз польський хотів —
ступлять до раю поближче.

Ніч була. «Пбляк» і шарпав, і гріб.
Сніг падав. Мерзло добряче.
Що це? Дивлюсь — щойно копаний гріб,
поруч — дитя гірко плаче.

Ручки звело: «Забери, пожалій.
Холодно. Хочу я в хату».
«Що ти белькочеш?» — «Синочок я твій,
Безруче Петре, мій тату!»

«А дідько б лисий тебе був забрав!
Геть, байстрюча, згинь марою!
Зроду-ізвіку я жінки не мав,
любка не спала зі мною».

«Я — твій народ, жалість — мама моя,
горе й жура — то куми все».
«Сто сот чортів! — тут залаявся я.—
Може, гляди, перепився?»

Та через мур, мов той пес, що над ним
пужално враз засвистало.
В яму упав мій синок — і одним
польським хрестом більше стало.

ТОШОНОВИЦІ

Я ішов із Фридка в Тешин.
Серпень був, стояла спека,
наздогнав я по дорозі
дівчинку із Тошоновиць.

«З паном бог, дзевушко мила!»
«З паном бог, дзень добрий, пане».
«Ти куди це?» — «На роботу
до Цешина з Тошоновиць».

«А нехай! Яка ж ти гарна,
що за очі, що за ручки!»
«Певне, пан сміється з мене».
«Ні ж бо, справді. А чия ти?»
«Бистропева з Тошоновиць».

«Так ти полька?» — «Ні, моравка,—
білі зубки показало,
гнівно глянуло на мене
те дівчатко з Тошоновиць.—

В нас директор тільки поляк,
він дає нам польські книги,
та говорим по-моравськи
ми, що родом з Тошоновиць».

Наша мова тут звучала
в Гарасовських, Тошоновських.
Все минуло. По-чужому
мовить Тлук із Тошоновиць.

Як вернусь на батьківщину,
з Фридка йтиму я на Тешин,
повз Войковиці і Добру,
і прийду до Тошоновиць.

Йтиму я повз польську школу
і селом ітиму польським,—
пригадаю, як гнівилась,
як спитав я, чи не полька,
дівчинка із Тошоновиць.

ДОМАСЛОВИЦІ

Панотцю Янові Єжишкю

Якщо станеться те горе
й ми ввіллємось в польське море
і коли вже згодні
ми в кайдани панські впасти,
то хоча молись за нас ти,
служнику господній!

І якщо вже стають нині
з наших всіх жінок рабниці,
в школу йдуть сьогодні
діти з польськими книжками,
обставай хоч ти за нами,
служнику господній!

Якщо з рук ми плуга впустим,
якщо випаде комусь там
у землі холодній
польський хрест над нами ставить,—
маєш по-моравськи править,
служнику господній!

МАРИЧКА МАГДОНОВА

Йшов старий Магдон з Острави додому,
в бартовськiм шинку спинився надвечiр,—
вилетiв звiдти, заюшений кров'ю.
Плакала Маричка Магдонова.

З рейок зiйшла вагонетка з вугiллям,
вмерла пiд нею вдова Магдониха.
П'ятеро сирiт рида в Старих Гамрах,
старша з них Маричка Магдонова.

Хто їх потiшить i хто нагодує?
Матiр'ю стає їм? Стане їм батьком?
Думаєш ти, в кого шахти, то й серце
має вiн, Маричко Магдонова?

Скiльки поглянеш — лiси пана Геро.
Адже батьки в його шахтах робили,
можна сирiтцi узяти хоч хмизу,
правда ж бо, Маричко Магдонова?

Маричко, зимно, нема чого їсти...
Там же, на горах, там дерева повно...
Бачив бурмистр, як збирала ти дрова.
Змовчить вiн, Маричко Магдонова?

Дивний якийсь наречений у тебе:
пір'я на шапці, багнет за плечима,
щось він суворий, з ним, мабуть,
до Фридка
підеш ти, Маричко Магдонова?

Дивна якась наречена: схилила
голову, хвартухом очі закрила,
котяться сльози гіркі та гарячі.
Що тобі, Маричко Магдонова?

Фридецькі дами, міщани із Фридка
будуть судить і глумитися з тебе,
а серед них і Гохфельдер-бурмистр.
Як же це, Маричко Магдонова?

В хаті холодній пташата zostались,
хто їх потішить і хто нагодує?
Байдуже пану до бідних. Про це ти
думаєш, Маричко Магдонова?

Маричко, глянь, збоку гостре каміння,
глянь, як кипить і тікає до Фридка
дика, зашінена Остравиця.
Щось ти задумала, дівчино з гір?

Щось ти задумала. Ось ти стрибнула!
Чорне волосся повисло на скелях,
рученьки білі забарвились кров'ю.
З богом будь, Маричко Магдонова!

Там, в Старих Гамрах, під цвинтарним
муром

туляться ледве помітні мошпки.
Там лежать грішники-самогубці.
Там лежить Маричка Магдопова.

БЕРНАРД ЖАР

Бернард Жар із Фридка. Тому й відцурався
народу свого, що зробився немилый

Бернардові Жору.

Дітей своїх любить і жінці він годить,
неділю святкує, до церкви ходить,
на добре напутити хоче родину,
то й дбає найбільше про те без упину,
щоб мови мужицької в домі не чули —
хіба що озветься челядник із двору.

Отак заманулось

Бернардові Жору.

Бернард Жар із Фридка. Тому й відцурався
він матері, й соромно часом за неї

Бернардові Жору.

Гостей ото скличе, бувало, додому,
а матір — із дому. Тому що відомо —
мужицькою мовою тільки й говорить,
не вміє, не вчиться ліпшої мови,
то як же, невже червоніти синкові?

Чи швидко проклятий цей винищать звичай?

Чи довго ще жити мові мужичій?

Принаймні її вже позбудеться скоро
на ринкові дім, що належить

Бернардові Жору.

Злий гість завітав, хоч некликаний наче:
хазяїн в гарячці лежить на постелі,
зарадити й лікар не зміг цій причині,
і жінка сумна, й діточки невеселі
(а мати надворі плаче).

І все гомонить він
мужицькою мовою щось в маячінні.
До чого фантазія змушує хвора
Бернарда Жора!

Гудуть, заливаються фрідецькі дзвони,
труну спускають у землю,
і панською мовою молиться хор,
і панською мовою хрест промовляє,
що нібито з миром отут спочиває
Бернард Жор.

А хто це придибав на цвинтар тихенько?
Пани розійшлися — з'явилася мати.
Мужицькою мовою молиться ненька
(то в неї не впертість або непокора —
не вміє інакше: вродилась у горах!),
шепоче свої молитви ледве чутно,
щоб не розгнівити, з труни не підняти
небіжчика сина
Бернарда Жора.

П'ЄТВАЛЬД І

Із Поремби Домбровський Петро поспішав,
бігла дівчина поперед нього.
Геро їхав із П'єтвальда, й де хто стояв,
в порох падали всі до одного.

Чорні коні, як змії; колеса гучать;
позолочена с'єе вуздечка.
Боже мій, стережись, стережися, дівча,
бачиш, коні уже недалечко!

Тут Домбровський до дівчини — вдарила
крав —
встиг підскочить, вобіруч згорнути,
йому панський гарапник лице розпоров,
що, якби той удар повернув ти?

Відійди, бо дістанеш у Фриштаті щé,
відійди, будь покірний і тихий.
Шрам кривавий вогнем тобі душу пече,
годі в чарці шукати утіхи.

Прийде день, день великий, спажне небокрай,
і вогонь аж до неба полине.
А тримайте-но коні! Пся крав, вилізай!
Поверни йому, Петре, що винен!

ДВОЄ СІЛ

Як назвати б вас хотілось,
мої села, чорні хати:
що одне при Остравиці,
а що друге — при Люцині;
що в однім — та чорні шахти,
в другім — та червоні домни,
пан в обох один.

У обох чужинські школи,
скажуть «здрастуй» по-чужому
і дівчата русокосі,
і хлоп'ята бистроокі.
Ми ж не кривдимо нікого,
слова накриво не скажем,
пана слухаєм, як бога,
чом беруть нам нашу мову,
чом забрали нашу школу?

Боже, а якби встав Ондраш,
боже, що б тоді робилось!
Він ходив би по оселях,
він ходив би по Бескидах,
він струснув би головою,
розмахнувсь києм пудовим
високо та ще й далеко,

повигонив ворогів бп,
ворогів моєї мови,
не встигали б утікати
із Бескид у свою Синю
чи ще й далі, до Дунаю.

Боже, от якби встав Ондраш!
«Що за написи в Бескидах
на гірських дороговказах?
Що за мова на заводах?
Хто чужі будує школи?
Хто то ходить чорним бором,
невже вимерли горяни?»

Не питайся, брате Ондро,
розмахнися, брате Ондро,
ти зруйнуй чужинські школи,
ти засип ті чорні шахти,
ти розбий червоні домни,
викинь всякого чужинця,
чи на пім каптан убогий,
чи мундир, розшитий злотом.
Розмахнися, брате Ондро!

Здалека вам шлю вітання,
мої села, чорні хати;
як ходив я поміж вами,
так було на серці страшно.
А ти, дурню, все співаєш?

А чиї ті чорні шахти,
а чиї червоні домни,
а хто їхній пан?

ВРБИЦЯ

Під Богумином, де мова дідів моїх стихла,
і коло Грушева, де чадить фабрика димом,
фабрика панська, де дихаєм тяжко і важко,
там є село; дерев'яна в нім церква,
хати осіли, на стріхах мохи зеленіють,
а між тополь чотирьох — потемніле розп'яття.

Так

вгнали терновий вінець у чоло мені

при Богумині,

руки прибили в Остраві, а в Тешині серце

проткнули.

оцту напиться дали у Липині,

ноги під Лисою круцями поприбивали.

Скоро, ах, скоро ти прийдеш до мене,

ти, дівчино з поглядом тьмяно-холодним

і з маком в руці.

Ніч безконечна й нещадна настане,

далі свистітиме бич, далі душитимуть нас

під Богумином, і в Грушеві, в Башці, в Лютині,

я вже того не почую, що мені буде до того,

що мені буде до всього?

ЛІГОТКА КАМЕРАЛНА

Бачив ти, як часом військо
відступає, вщент розбите?
Уночі вогні сторожні,
сторожкі вогні, тремтячі,
паче руки фосфорові,
зводяться в благанні тихім,
паче блищаки в мочарах,
як ліхтарики у шахтах.
Боже, як давно було це,
аж не віриться самому,—
під Годулою узимку
мерз я при вогні сторожнім,
поглядав туди, де Тешин,
бачив: у Бескидах ворог,
грізний, сильний, всемогутній,
на вогні пантрує наші:
чи то скоро вони згаснуть?

І згадав я: на Мораві
в чорну воду світла ллється,
дві години йти на південь —
там дримає тихе місто.
Подаю вам звідси руку:
вас рука та ж сама душить,

що і нас тут у Besкидах.
Боже, щó сходяв я світу,
щó лягло на серце злості,
щó в душі огиди сіло!
Треба бути з мого краю,
щоб збагнув ти все, тоді
сам ненавидіти будеш.
На чужину я подався,
геть з-під прапора пішов я,
як до мене сотні інших.
А тепер, дивак, співаю,
нарікаю сам на себе:
нащо втік ти з-під знамена?

По літах назад вернувся
серед ночі, мов той зрадник.
Знову став я під Годулу.
Де вогні сторожні наші?
Розглядаюсь. Ген на захід,
ген на захід, в Добратицях,
мерехтять у глупій ночі,
наче блищаки в болоті,
як ліхтарики у шахтах,
паче руки фосфорові,
сторожкі вогні тремтячі.
Ще живем у Добратицях?

ЖЕРМАНИЦІ

Змалечку в наймах робить повинна,
перед усяким схиляється ниць
дівчина файна із Тешина,
гожа дівчина з Жерманиць.

Скрута, убозтво — моя родина.
Ручку подай. На добро не манись,
дівчино гожа із Тешина,
файна дівчино з Жерманиць.

Нащо тобі він? Як є грошина,
він її тут же несе до пивниць,
дівчино файна із Тешина,
гожа дівчино з Жерманиць.

В шинку слугує. Підносить вина.
Барва рум'яна зійшла з її лиць.
Ти пізнаєш? Це ж вона — з Тешина,
Маричка твоя з Жерманиць!

Дивиться в воду — лиха година:
давніх не стало в очах зоряниць.
«Я ж найгарпіша була з Тешина,
квітка рожева з Жерманиць».

СВЯДНОВ

I

Свяднов... Дівчата. І липи пахучі.
Верби мовчали, млин Їржиків грюкав,
бігла до ставу собі Остравиця
з Бескид високих, вогні там горіли,
гомін той чули й міщани у Фридку
нашої, нашої Остравиці.
Що то за фабрика? Липа не пахне,
в очі дівчат твоїх пан глянув грізно.
Геть, геть від мене, моя Остравице!

II

Справді, король цього разу був добрий:
люди хліб зібрали і поля зорали,
у землі озимі — тож пора настала,
коли можна і повоювати.

Білий Свяднов і ріка зелена.
Бузек-Рдух прощається із домом.
Знає, знов земля зерно поверне,
знає, коням добре буде в стайні,
плуг усправні,— але тяжко дуже,
тяжко кидать молоду дружину.
«Доки сонце, доки води плинуть,
доли верби тужаться у тузі,

доки жито будемо косити,
доти я чекаю тебе вірно».

Довга ніч... Над горами світає.
Шлях тяжкий. Бинти намокли кров'ю.
Голова горить. Ось видно Свяднов.
Швидше, Бузку, якщо маєш вмерти,
то із жінкою хоч попрощайся.

Дивиться в вікно. Вона дрімас...
Усміхнулась... Парубок із нею!
Бузек-Рдух за голову схопився.
Пада бинт, кров заливає очі.
До ріки спустивсь. (Тримайте, верби!)
Остриця жде. (Береш ти поле,
то візьми й хазяїна до себе!)

Світить сонце, рине Остриця,
верби тужаться, і стигне жито,
парубка цілує молодиця.

СТАВКИ ЗА ПАСКОВОМ

Раз я у Фридлянт з Острави йшов,
піс іще й клунок хороший.
Мусив проте не жаліть підошов:
треба ж дістати десь грошей.

Кожен, даруйте, був молодий,
спрагу мав, кров полум'яну.
В Грабові в спеку тої води
добре хильнув я зі жбапу.

Бог тут бідак, як і ми. Хрести
з тесу і церква із тесу.
В далі, до безконечности
тягнуться пасковські плеса.

З берега зиркали навкосо
в воду крушні краснотали.
Лиски, мартини, пірнцкози
з чогось гуртом реготали.

Я не люблю сміхунів: бридка
дітча її жіпоча та мода.
Взяв би з собою дробовика —
всіх би пустив їх під воду.

«Шість параз? П'ять параз? Дві? Одну?
Ой начувайтесь, пташата!» —
кпила із мене так що й ну
та чортовпна крилата.

Дощ уперіщив по гіллі важкім,
грім б'є, мига блискавиця.
А що вода мені, що мені грім:
качур дощу не боїться!

Наче той дим, юні дні пройшли,
наче дощі над полями.
Чи то зустрінуся ще коли,
пасковські плеса, із вами?

ОСТРАВА

Сто років конав я мовчки вугілля
у шахті глибоко знизу.
Безм'ясі рамена мої від зусилля
стужавіли, як залізо.

А скільки пороху в вічі впилося,
потьмарились губ рубіни,
бурульки вугілля звисають з волосся,
із брів, із грудей, із спини.

Я хліб із вугіллям беру до праці,
з роботи йдучи на роботу,
а там, на Дунаї, стоять палаци
із крові моєї та з поту.

Мовчав у копальні я років зо сто —
а хто ж ті сто років поверне?
А молотом погрозив я — здалось то
для декого смішне й химерне.

У затишку, в Відні, воно не вадить
сміятись нашому лиху;
побачило ж панство, що сміх не зарадить,—
багнети прийшли після сміху,

щоб розум я мав, щоб до шахти йшов я,
як досі, на пана робити;
я ж молот підняв — і вулиці кров'ю
у Польській Остраві політі.

Кажу вам, усі ви в Сілезії, всі ви,
Петро чи Павло там хай буде,—
на бій піднімуться тисячі в гніві,
хоч панциром вкриєте груди.

Кажу вам, усі ви в Сілезії, всі ви,
що нині по шахтах панами,—
в той день знизу вибухне пломінь
бурхливий,
в той день ми сквитаємося з вами.

МИХАЛКОВИЦІ

Я довго для цезаря жив.
Кров'ю втридцять арену омив.
Нині ж — на хрест. Або сам проти двох!
Зволь!

Тож Герман-тракієць і ефіоп Поль.

Ланіста мене на арену погнав,
там сидів цезар — ніби куняв! —
побіля нього патриціїв ряд,
дами, дівчаток трояндовий сад.
Погляд мій бігав вперед і назад,
бо я ж молодий іще — жити я рад.

Той мене взявсь по шолому трощить,
другий — накинута міряться сіть.
Герман-тракієць рубає з плеча,
іскри летять з-під важкого меча,
ззаду за мною сочать
з-під маски квадратної тигрячі очі...

Жовч варом клекоче і бризкає з мене,
лють рветься з горлянки, мов яцір вогненний.
Ось ефіоп мені спис вгородив,
жили порвав: я від болю завив,
скочив до нього, лють очі пече,—

в тім'я тракієць ударив мечем.
— Впав я в пісок, ніч ув очі впилася,
чую цілунок Медузи.
«Habet, jam habet», — виють лакузи.

При Фермопільській ущелині, з смертю своєю
віч-на-віч,

маючи варварів орди перед собою,
а ще до того заскочений зрадником з тилу,
стояв Леонід.

На березі Ользи, під Тешинським муром,
я стою.

Сто списів, сто мечів мені мірять у груди,
тисячі хижих очей мигочуть свічками,
кров ллється з очей, і чоло заливає,
й по шиї струмить, і стікає по тілу,
сковзаються ноги в червоному морі,
клубочиться з рук Ніагара червона.
Стою на ниві дикого маку.

То дим червоний здіймається в небо
чи небо спускає червону заслону?
Червоне все. Я шолома знімаю —
червоні списи й мечі червоні.

П'ять вершників бачу на рижих конях:
я знаю вас, графи. Князі, я вас знаю!
А он у пурпурі Ксеркс — подивіться!
Що кінним шепнув він? З землі що хапають?
Що брязкає, що мені в вуха дзвенить?
Скарай тебе боже, — Боспор переходиш?!

Уже на ногах мені ззаду й жили всі перетято —
поляки згадали приклад пунійський.

Ангел червоний погладив мене, і щит із руки
випадає.

Тут ось, під Тешиним,
боком, списами прошитим, о Гігулу міцно
опершись,
я непорушно стою, так, як закон повелів.

ХТО ЗМІНИТЬ МЕНЕ?

І так мало крові, а ще вона ллється
з уст.

Коли спущусь
в могилу й на ній зелена трава зашумить,
хто змінить мене,
хто підійме мій щит?

Я полум'ям дихав, як вітковська піч,
з очей моїх темна дивилася ніч;
і в сонячну днину, і присмерком сірим
я поглядом злим ворогів своїх міряв —
багатих євреїв, і графів, і шляхту,
я, чорний гірник, що піднявся із шахти.
І хай діадеми в них сяли, однак
з них кожен чув погляд мій, бачив кулак,
що стисла гнівна рука
бескидського гірника.

І так мало крові, а ще вона ллється
з уст.

Коли спущусь
в могилу й на ній зелена трава зашумить,
хто змінить на варті мене,
хто підійме мій щит?

ГРАБИНЬ

Часом, як перли з тополь опадають,
шлях мій і спогади звільна вкривають,
часом забачу я похід побожний
із корогвами, із співом урочим.
Честь твоїй вірі, дідусю похилий,
честь вашій вірі, дівчата-селянки.

Все те минуло. Я був ще хлоп'я,
йшов собі шляхом, підспівував я,
охрести спереду, батько за руку
вів мене горами, вів мене долом,
вів мене полем і вів мене бором.
Аж ось і Грабинь, висока Грабинь,
церква велична й діва Марія,
благословляє всіх панотець Бем.

Тут були з Синьої, тут були з Польської,
тут були з Вагу і ми, із Тешина,
людно було в церкві, зором солодким
грабинська діва Марія дивилась,
і проповідував панотець Бем;
біле чоло я додолу схиляв,
янголів хор мені серце вражав,
зором солодким дивилась на мене

діва Марія, і проповідував
панотець Бем.

«Хлопчику, чий ти?» — за руку узяв мене,
гладив голівку, водив по крамницях,
бозна-чого накупив мені в Грабині
панотець Бем.

Все те минуло. З душі мені щезла
віра. Чоло чорні хмари вснували,
гріх затьмив очі й уста занімив.
Вмер бог для мене. Але коли жовкнуть
верби на річці і яблуні гілля схиляють,
коли прочани на храм вирушають,
кляняюсь я, і хрещуся я, грішний,
начеб на мене дивилася Грабинь,
далека Грабинь, висока Грабинь,
начеб дивилася зором солодким
грабинська діва, діва Марія,
і проповідував панотець Бем.

ПЛУГ

Йде він осмаглий в себе на полі,
платить за жито з довгих цих смуг,
скиби важучі верне поволі,
твердо рукою тисне на плуг.

Піт по щоках йому щедро стікає,
коси зажнивні лоскочуть слух,
йде за конем він, вільно ступає,
твердо рукою тисне на плуг.

Мовчки дивлюся, та й не годину,
мовчки п'ю з ниви привільний дух.
Так би й самому, зігнувши спину,
твердо рукою тиснуть на плуг.

Хто в місті серце розполовинив,
той до святої праці недуг:
в поле не піде, не зігне спину,
хай іржавіє блискучий плуг.

Згадую: Опа, берег, тополі...
А коло мосту — поля опруг,
там колись дід мій ішов у полі,
твердо рукою тиснув на плуг.

Може, повірять людям ученим,
кажуть: «Життя є замкнений круг».
Може, той час ще прийде й для мене:
над чоблом — сонце, в долонях — плуг.

ОПАВА

Ти знаєш, як це буває:

як спрагла крові земля пожадливо губи
роztулить,
як, високо прапор піднявши, рушать угору
на приступ
ті лави найперші, ті юрби найперші, й поляжуть
усі, як один — ужинок гармат,— і тоді до звитяги
по трупах прямує друг.

Здається й знову здається,
що й ми поляжем колись, як один, навколо цих
мурів,
що чорна птиця з дзьобом біластим над нами
пролине,
що з півночі прийде з блискучим товаришем
воїн,
але то не буде друг.

Я бачу, як мають знамена на вежах зрадного
міста.

ГУЧИН

Одру минув я — і на Стребовиці,
йшов на Дегилове й Доброславиці.
Жовтий ріпак перестрів мене в полі,
жайвори в небі співали на волі.
Здрастуй, вітчизно! Не чути тут нашої мови,
пруська сокира корчує діброви,
в синім краю тепер Гучин.

Земле, а знаєш, колись ми любились?!
Губи горіли, і очі іскрились.
Юність моя розбрелася по світу.
Скільки зів'ялого листя і цвіту
стрів восени я! Життя тихе й темне,
як вечір бескидський. Чи так, моя земле?
В синім краю тепер Гучин.

Там, де під Тешинном плине Люцина,
вросла людям на втіху дівчина.
В світі мені стало тісно відтоді.
Мав я лиш душу, мав пісню, та й годі.
В нього ж — хороми, і персні, й дукати.
З ким залишилась? А нащо питати?!
В синім краю тепер Гучин.

Де все те ділось, де все те нині?
Юність минула. Живу на чужині.
Згасло, погасло кохання нестримне.
В сивому попелі інколи блимне
спогадів іскра. Ген там Стребовиці,
далі Дегилове, Доброславиці,
в синім краю тепер Гучин.

КРАСНЕ ПОЛЕ

На Красне Поле насували тіні,
плуг грумотів, із коней парувало,
там Глубків син орав. За тином у Бистроня,
не того — з ринку, того — із левади
(вони чужі, хоч прізвище й однаке),
дівоче личко вигляда. І пильне
ти мав би око, щоб в обличчі Глубка,
все непорушнім, як кора соснова,
щось спостеріг. А ловка ж Бистронівна?
Щовечора, хоч би куди дорога,
йде Глубків син Бистроневим обійстям:
купати коней — там найближча стежка,
в корчму заглянуть — теж тудою суне,
до лісу йде... А ловка ж Бистронівна?
Про те пшениця гомонить із вітром,
і жайворон співа, й осика шепче.
Поглянь — огріх! Про що задумавсь, хлопче?

В корчмі музики. Донька Бистронева —
легкіш легкої хвильки на потоці.
А Ганис Глубек все зорить на неї,
а не танцює, а дівки сміються.

Три роки збігло. З війська повернувся
Бистроня з ринку син, джигун і красень,

і як у танці, то завсіди вдвох
Берушка Бистронівна і той хлопець.

«Скажи, хай Глубек більш до нас не ходить,
бо я заручена й батьки благословили».

«То відділи мене!» Старий вагався.
Дивився шильпо в синове обличчя,
немов лице небіжчика, безмовне:
як мотиля, коли він крила згорне
і сяде на пеньку, ти не помітиш,
так це завважив би на тому виді
жалю чи болю. Мо', йому байдуже?

П'ять миль ходи, за Красним Полем,
в горах
лежить село. Купив там Глубек хату
й пісного ґрунту щось із десять моргів.
Рілля парує, йде циганка полем,
долоню просить, вивіря обличчя:
«Хто шлях твій заступив, того життя
за вісім літ погасне, і що в нього —
твоїм те буде».

Як простуєш плаєм,
як сірий камінь лиш довкола тебе,
і раптом — смолки усміхнуться з прірви,
і скеля зашаріє, мов дівча,—
так проясніло в орача обличчя.

Цвіте весна, гаряче палить літо,
йде сива осінь — сам домує Глубек,
знай, коней чеше, а зимою в хаті
гарчить верстат (то Ганис бондарює).
А ввечері — корчма, сивуха, люлька.
Сплива сумне життя. Час і забути
літа колишні. Та чи їх забудеш?

Минуло десять тихих, тихих років,
і от сусідам Глубковим здалося,
що той на ладан дихає. Обличчя
поблідло якомсь, і струнка постава
зігнулася, вставать почав він пізно,
погасла люлька, і сивуха збридла.
(Так від життя ти й не діждавсь нічого).
І зрозумів він: день його скінчився.
Підводиться, рушає в Красне Поле,
ступає важко, наче віл у плузі,
як борозну кладе на мокрому ґрунті,
коли під ним вгинається земля
і тріскає, так тихе серце рветься
під каблучком (я правду мовлю, Глубку?).
В селі вже світиться. Як Інок Арден,
став під вікном, у хату заглядає:
оселя квітне дітьми, Бистронь в парі
вечеряє. Вертай додому, Глубку!

У хаті тихо. А душею плине
той образ, що усе життя йшов поряд:

голівка гожа дівчини-смаглявки,
і світять чорні очі, світять в темінь,
бо ніч велика облягає Глубка,
ніч тиха і свята,— ні зір, ні злості,
ніч забуття, так будь благословенна!
У хаті тихо. Глянув на годинник:
«Пора уже й вівса насипать коням...»
І очі на годиннику залякли.

Ти йшов, ти бачив Глубкову могилу?
Вона німа, як потаємне горе,
занедбана, лише травичка вбога
росте на ній. Так ні про кого в світі
не дбав, напевне, й той, хто там лежить.
Скажи-но, Глубку, а скажи, що легше:
життя прожите чи земля холодна?

Йдеш Красним Полем. Сонце тобі кропить
вуста гарячим пилом. Глядь — ворота.
Спинаєшся. Привітний чоловік
спита, куди ти йдеш. І молоком
висока, гарна дівка почастиє.
Тепер Бистронь — бурмистром, у його
Берушки
вродлива донька — спом'янеш не раз.

PRAGA CAPUT REGNI

На півночі ми мовчки гинем,
а я лічу все хутори,
що, як трухляві пні під тином,
мигтять мені, поки згори
пани, всміхнувшись, нагадають,
що викорчувати їх час;
і всі вони нас розпинають,
і всі вони вбивають нас.

Серед ночі склепив я очі —
життя мені не заблищить;
хто там горла в сілезькі ночі,
що Прага наш надійний щит?!
Своїй безправній мові права
я не куплю за срібняки,
для нас байдуже чеська слава
ще й історичні пам'ятки.

Сілезія не знає бога:
забава за забавою
тіка туди, де скачуть ноги
Марини над Влтавою;
коли ми чехи, то повинні
вмирать собі по хуторах.

А дами й діячі в Жофіні —
ті знай танцюють на балах.

Як блисне в їхнім мізку тьмавім,
десятку шлють нам крадькома,
а нічого читать в Оставі,
а школи в Фридкові нема.
Нас душать всі, кому є мога,
до неба крики йдуть німі.
Нам прапор чеський не підмога.
Не треба! Тіштесть ним самі!

Мру на німецькому ковадлі,
поляк по ньому гамселиць,
сміються в Тешині пенатлі.
Що — й перед вами сльози лить?
Вуста, заціптесть на хвилину,
ти, серце, скульсь, не говори,
на півночі ми мовчки гинем,
а я лічу все хутори.

Крадь, крадь, крадь рідну мову в них, крадь!
Дід мій моравець тут жито молов,
бабця шептала своїх молитов,
крадь, крадь, крадь рідну мову в них, крадь!

Хліб, хліб, миршавий хліб росте, хліб
в полі батьків моїх. Стребовський млин
мову чужу веде. Зисків, гординь
лоно зажерне ковтнуло мій хліб.

Я з Гончарів крові. Стребовський млин
часто гурчав мені в юні літа.
Дід уже вмер. Моїх рідних уста
мовлять фальшиво, як стребовський млин.

ДОЛЯ

Долі зазнав я магістра Неронового.
Стерплюю шиєю сперся об сосну,
руки безвладно упали додолу,
куриться кров, вибігаючи з них,
Лиса гора її п'є своїм мохом,
мовчки на мене глядить маркіз Геро.

Світу не видко, викручує очі,
з пліч голова мені звисла на спину,
бліде чоло піт холодний зросив,
боки тремтять, як в підбитої сарни,
сонце сіда, піч мене обступає,
гордо всміхається сір маркіз Геро.

Це — моя доля. Вітчизно, із богом,
з богом, Остраво, ви, гори, із богом,
з богом, запродані Вітковиці,
з богом, запінена Остравице,
з богом, ліси мої, села, із богом,
з богом і ти, переможцю мій — Геро.

ВОНИ І МИ

На Ландеку, в Ротшільда пущах соснових,—
там келихи дзвонять, лунають промови,
неначе осине гніздо хто порушив;
спішать сюди Привіз, Острава і Грушів,
із Фридка, із Містка, із кожного міста
іде ворогів наших сила нечиста,
їм дихати легко, ступати не грузько:
орли обнялись тут — бескидський і пруський.

Під Ландеком, де дзвін бенкетів лунає,
Острава кипить, і гуде, і палає,
у штольнях вогких в три погибелі звіті,
ми крупим вугілля важеннієї плити,
сліпий каганець кидає світло до тьми.
А дзвін зверхній келихів чути і в шахтах
(ударити б кайлом хоч раз по столах тих),
вони — над землею, і глибоко — ми.

У Башці, в Липині, де заграви жарні,
до ночі метал клекотить у гамарні,
вогонь нам уп'явся ув очі і в губи,
а жили набрякли, як полози грубі,
там голі тіла, там спітнілі рамена,
червоне залізо, робота щоденна;

в розпеченій криці пропалені груди
дихнули востаннє — то так тому й буде:

чотири життя прийде замість одного,
бо в хаті бескидській і зимно, і вбого...
А в їхнім палаці сон віє крильми,
вони — у затінку, і в полум'ї — ми.

Ми в горах — тож мали б радіть отим горам,
ми в лісі — тож тішитись мали б тим бором,
це божий закон, це порядні всі душі
відчують. Вони лиш до цього байдужі.
В нас школи немає, в нас церкви немає,
нас мова чужа по обличчі шмагає,
із Синьої, з Польської, з-понад Дунаю
летять сараною до нашого краю,
плюють тобі в вічі, а ти — будь німий:
вони — хазяї тут, і в'ярмлені — ми.

Колись, ах колись день відплати настане,
самум вогняний над Остравою встане,
від полум'я жовті, від кіптяви чорні,
ми рушим з копалень, ми рушим від горнів,
зведемся в єдиній стіні непоборній.
Як бурам, освятить нам бог нашу зброю,
підніметься Грушів і П'єтвальд до бою,
Острава спашне смолоскипом єдиним,
поляжуть, поляжуть тоді під Тешином
вони — в своїй крові, і в їх крові — ми.

ЛЕБЕДИНКА

Coelebs manebis!

Миловида, стрункостанна...
Люба дівчино, чия ти?
Ледве гляне, не відкаже,
горда й пишна — зразу знаги.

Смугле личко, чорні коси,
дві зіниці — в тьмі зірниці,
мишки-ніжки, плавні рухи
озерянки-лебедиці...

Будь хоч спогадом кохання,
в серці жеврій, мов жаринка...
Як назвуть царівну-мрію?
Дам наймення — Лебединка!

* * *

Бір горою, млин пустує,
вже забувся, як крутитись;
пліт звалився, стріха струхла...
«Молочка дасте напитись?»

Ця красуня — ваша донька?»
«Дівка ф́айна, лиш без віна...»
«Це ж кохана Лебединка,
от була б мені дружина!»

«То й дамо, лиш зачекайте:
ще не дійшла, утла в тілі...»
«Буду ждати, як той Яків,
що сім літ чекав Рахілі!»

* * *

«Йду в дорогу на два роки,
будеш ждять, майбутня жінко?
Я до тебе повернуся,
ти ж не зрадиш, Лебединко?»

Повернувся,— жалься, боже!
Наче цвях у серце — вістка:
«Ну ж у тебе й Лебединка —
всім батькам в селі невістка!»

«Брешеш!» — «Хочеш правду знати —
йди вночі на Жовту Гору;
з Лебединкою хто хоче
там гуляє в літню пору.

А зимою?..» — «Годі, годі
завдавати жалю, хлопче!
Лебединко, де ти ходиш,
всюди серце мое топчеш!

Хай на грішницю велику
 кине камінь, хто безгрішний,

серце хоче все простити,
але вирок честі — інший.

Вік звікую без любові...
Прощавай, бувай здорова,
Лебединко, Лебединко,
Лебединко чорноброва!»

НАПИС НА МОГИЛІ БОРЦЯ

Якби пам'ятником стало
все, що кидали на тебе,
наш будителю народний,—
він шпилем би звівсь у небо.

Тільки ж плем'я наше хвацьке
пам'ятника не скінчило:
вергають важке каміння
й досі на твою могилу.

СИМ ГАЙВОРОНІВ

Ой то не кропива над білозором,
то не ожина сиза над дзвіночком,
то не верба журлива над потічком —
то Гайворониha над онучатком.
Орлиний ніс, тонкі вуста, чорнява,
сімдесят літ їй.

Вона із Красулів. Волосся чорне
у них до смерті, як на дубі листя.
Покора, тихий жаль в її лиці,
жаль, що прославсь повсюдно
сілезьким краєм: в грабинському лісі
його почувеш, на Гануші бранській,
під Лисою, на березі Люцини,
у верболозах коло Моравиці,
Сілезії жаль тихий.

В Дегиліві рід Гайворонів знають:
про них недобра слава йде на Плесній,
і в Гучині, в Мартинові, в Пустковці.
Недовго рід живе: гуляти люблять,
то й гинуть, як у громовицю сокір.
Взяв Гайворон собі колись покірну дівку.
Дивуються в селі, хитають головою.
Живе рід без жіноцтва — без кайданів.
Що Гайворону розімліла жінка?

Спідниці він не держиться, лиш часом
потягне дівку в жито — та й кінець.
(Це ж по одній із них старій онук лишився!)
Отож сімох синів та жінка породила.
(Той Гайворон жив довго, як на нього!
З трьома зарвавсь — лиш мертвий поступився).
Гляділа всіх, як віл, робила в полі,
всіх провела у гріб, але ридала гірко
за першими трьома, а далі сльози
текли, як тиховід, і губи зціпеніли.
Найпершого проткнув жандарм, коли тої бив
чужинця-корчмаря, бо Гайворон їх завше
б'є, де зустріне; може, так собі,
а може, відчуває,
що всі вони — то вороги моравців.
У Польську геть, відкіль прийшли, сволото!
Другий — він явір звавсь: високий був, мов явір,—
застрелив ротного, коли служив у війську.
Ударив його ротний. Хто ж безкарно
ударить Гайвороона? Вбили, а живий
не здавсь. Казарма вся по нім стріляла.

Що Гайворону військово начальство?
Що йому цісар, королі й князі?
Що приписи, які велять мовчати?
А третій — найвродливіший з усіх —
побився об заклад — на церкву злізе.
Побійся бога, неба не гніви!

Що Гайворонові церкви й каплиці?
Що молитви, єпископи, амвони?
Що блискавка йому і грім небесний?
Заліз-таки на баню, а слускався —
нога ковзнула, і упав додолу,
розбив гарячу голову об землю.
А пишний Гайворон — так звався
четвертий —
пачкарював, крам з Праїської завозив.
Він п'є у Гучині, він гроші гатить,
музики виграють, дівки танцюють,
він з митників сміється: збув товар —
і не зловили, митники — то ж дурні!
Якось заскочили: «Здавайся, не втечеш!»
А чи було, щоб Гайворон здавався?
Прирізав двох, а ті — його убили.
Павло — то п'ятий, звали його кібець,
бо, наче сокіл, він на мило бачив —
ходив на засіди у панський ліс.
Що панський звір — то Гайворон вполюс,
лісничий а чи граф його зустріне —
впадуть від його пострілу меткого,
ні звірів, ні панів він не щадить.
Тож якось і його догнала панська куля.
Раз тиха Опа вийшла з берегів,
весною, по дощах, реве до Одри.
Перепливу, ручуся головою!
Ти ж, рідна річко, сина не поглинь!
Могутні груди крають чорні хвилі.

Вже близько берег. Дерево летить!
По голові — і син іде на дно.
(Колискою була і гробом йому будеш!)
Загинув шостий так, а ти, останній,
ти, що лишився, не засмучуй матір!
У тебе ж гарний кінь, тебе не скине,
тебе він любить, як і ти його.
Пережену я потяга швидкого,
мій кінь прудкіший, ніж якийсь там потяг!
Лежить на рейках, розплатавшись, коник,
а як коня нема, то й вершника немає.

Ах, вісімко могил, а баба ще живе!
Їй-богу, треба жить, бо онуча живе,
і треба пильнувать, щоб Гайворонів свічка
не згасла, хоч зорить з очей малому
вже доля Гайворонів...

* * *

Думок доволі, йдуть качки із Опі,
загнуть курей іще й сорочку випрать.

СМЕРТЬ ЦЕЗАРЯ

Доміціан, прийшовши в землю даків,
до Трансільванських гір, під страхом смерті
звелів себе як бога шанувати.
Та ось він трьох спіткав, що не скорились, —
дід, чоловік і хлопець. Всі — чорняві,
засмагли, очі в них — як темно-сині
дзвіночки лісові. «Моє веління
вам не закон хіба?» — «В нас, пане, сонце богом».
«Я сонця син». Ті три стояли мовчки,
і в їх очах читав погорду цезар.
«Де плем'я ваше?» — «На отих стрімчастих,
облитих сонцем горах нас сім тисяч».
«То сперш цих трьох, а потім всі сім тисяч
понищити, хай каменя не стане
на камені, ані душі живої».
Тієї ж ночі
і виконано цезареву волю —
впилося сонце кров'ю семи тисяч
дітей своїх.

Два роки згодом —
на ношах цезар рухавсь через міст.
Він оком василіска
вздрів молодицю: хоч лице й закрила, —
мов темно-сині лісові дзвіночки,
блищали очі крізь чорняві коси.

«Чия?» — «Септимія солдата жінка». —
«Ти з плем'я даків?» — «Ти сказав, о пане». —
«Тебе не вбив він?» — «Як змахнув мечем,
припавши до колін йому, сказала:
«Хто вб'є мене, той цезаря уб'є.
Бо я — віщунка... А тобі він вірний...»
«Поласивсь він на сині твої очі,
на коси темні, на уста брехливі.
Зв'яжіть їх разом і до Тібру вкиньте».

На жовтій хвилі тібровій майнуло
блакитне щось, як ніби заясніли
в осіннім жовтім листі під корінням
очам на втіху лісові дзвіночки;
меч задзвенів, і стихилась глибінь.
В той самий вечір,
над келехом важкою головою
схилившись, цезар бурмотів: «Сьогодні
Юпітер я, бо цезаря забив».

А за п'ятнадцять років
Септиміїв старий, недужий брат
повідав воїнові біля Тібру:
«З отого мосту
Твоїх батьків у Тібр укинув цезар,
Рід материн побивши над Дунаєм».
Тієї ж ночі
вбив цезаря вояк із його варті,
як Тацит записав сухим пером.

Я

І

Я — вбогий пророк бескидського люду,
не посланий богом. Бог дбає про землю,
де стелеться лан золотий аж під обрій,
де квітнуть стокротки, де пахне фіалка,
де дзвонять цимбали, скрипка співає,
де пишні вежі й міста багаті,
де храми величні, на ріках судна,
довір'я до неба, свята й танки.

Той, замкнений богом у прірві сірчастій
(він уст не принизив благанням ніколи),
на скелі сидів, — з ним одвічний бунт.

Раз оком чорним, як ніч, він оглянув
німотні Бескиди та Лису гору.
Столітній утиск, що шию шахтарську
згинає, наче похилену гілку,
рука чужинця, що з рота в дитини
рве рідної мови згасаючі звуки,
і зіп'яті руки, й позначки зради —
все, що за сто років утислося в вічі,
розчулило демона.

Вдарив у брилу,
і з скелі з'явився пророк мерзениий,
що виріс із гніту, зі зрадної крові.
На місяць завив він, закликав до сонця,

кулак затисши, погрожував небу
і вбивцям усім — хоч у золоті й сяють,
хоч перед ними, як перед богами,
раби схиляються в Тсшині, в шахтах.
Об порох ударив він опором, гнівом —
всім тим, з чим у світ його випустив демон,—
із скелі вискочив я.

II

Під променем прямовисним, червоним
каміння у серпні дихає жаром,
стрімка Моравка впивається в ложе,
шаhtar під землею рамена згинає,
коваль у розпечене б'є залізо,
а там, на долоні лану, на Празмі,
жінки їх в нещадній хиляться спеці.

Я вийшов із тихого того народу,
в якого ярмо при колісці лежало,
дитину за ручку хапала праця.
Шаhtarський, ковальський син-невдаха,
я втік із Острави, з Башки, Вітковиць,
з Орлови, Фридлянта, з Домброви, Лазів,
жбурнув я в копальню лопату й молот,
сестру і матір у полі покинув,
і дідову скрипку з кілочка знявши,
на неї заграв.

Чи коли співала

та скрипка про молодість і про кохання —
не знаю. Хіба що давно колись-то.

Трьох струн бракувало їй.
Ксьондза-поляка я вигнав із церкви,
в німецькій школі я ректора вдарив,
я ліс підпалив, що в мене забрали,
я панського зайця вбив на ниві,
в Тешині бог помішав мені розум,
у горах дроздам і вивіркам грав я,
мене горобець на калині слухав.
я в дощ від оселі ходив до оселі,
у дощ і в сніг, у мороз і в спеку,
за плотом я грав, під віконням грав я.
Єдина струна у мові скрипки,
єдина струна — то важке дихання,
то дихає сімдесят тисяч люду,
що гас під Лисою, при Богумині,
що гасне в борах, у загарбанім лісі,
в Бескидах окрадених гасне поволі,
погас у Шумбарку, в Лютині гасне,
в Датинях гасне і в Детмаровицях,
в Порембі згас і в Домброві гасне.
Вогні загасить і згортайте шатра —
відходить сімдесят тисяч народу.
Колись був по Ользі розбитий табір,—
далеко вже ми відійшли за Люцину,
в Мораву перейдемо, до Остравиці —
безмовне плем'я, вигаслий рід.

Немов зачарована флейтою кобра,
як перед ковчегом Давид, танцює

комічний рапсод німого народу
в броні моховій Дон-Кіхот Бескидський,
він списом озброєний ялівцевим,
у нього з папороті забороло,
щит — гриб лісовий і шолом із шишок,
він хоче долю схопити за руку,
у лицаря чорний меч відняти.

Я, Безруч Петр, із Тешина Безруч,
бездомний лірник, дудар навіжений,
шалений бунтар і співак сп'янілий,
зловісний пугач на тешинській вежі,
я граю й співаю, що молоти кажуть
у Фридлянті, в Вітковицях, у Липині.
Проходять багаті чужої віри
(як, Безруче Петре, ти їх полюбив!),
проходять люди славетного ймення,
ясні, мов боги, наче зорі, пишні
(хто, Безруче Петре, село твоє вбив?),
і дами проходять в шовках і єдвабах,
і чоловіки, шановані всюди —
у Злотому місті й там, на Дунаї,
поети йдуть з берегів Влтави,
що люблять жінок, як Париж навчас:
тремтить струна під смичком одчайдушним —
то дихає важко сімдесят тисяч...
Я граю брилам, камінню співаю,
співаю і граю, — дайте хоч крейцар!

Я перший, що голос підніс у Бескидах,
я перший бард, що під Тешином жив.
Раби за чужими плугами й на шахті,—
вода й молоко в них спливає з жил.
І має з них кожен бога на небі,
а другого — більшого — тут, на землі,
земному платить долонями й кров'ю,
небесному — в церкві — данину сліз.

Той бог, що вгорі,— він хліб посламає,
метеликам — квіти, а сарні — гай,
тобі, що зростаєш у горах Бескидських,
під Лисою дав цей широкий край.
Він дав ці гори й ці полонини
і пахощами наповнив ліс,
а другий, земний, все відняв у тебе:
йди в церкву й тому, що на небі, жалійсь!

Ти, синку, шануєш і бога, і владу,—
що ж, це найпевніша, спасенна путь,
тому ж бо то янголи-охоронці
із лісу твого ж та тебе й женуть:
«Ти, злодію! Дров тут нема для тебе!
Згинайся, землю цілуй і корись!
Геть з панського лісу і гір до Фридка!»
Що ти на це скажеш, боже старій?

А мова бридка — ображас і панство,
і янголів-охоронців загін.
Забудь її ти, чи не вийде на краще,—
цю мудрість уже засвоїв твій син.
Отак воно йде. Ніч народ мій укрила.
По нас до світанку загине й слід.
У пільмі цій Демона Помсти благаю
я — перший бард і останній з Бескид.

ТИ І Я

Звертай з дороги!

Брудні в мене руки і одяг пропечений;
живеш ти в палаці, я — в хижі убогій,
ти пан вельможний, а я робочий.

Над хмури́м чолом — фрігі́йський ковпак,
у грудях — ненависть до посіпак.

Од мене не плачуть голодні сироти,
то ж ти столочив їм хортами поле,
без серця, без совісті — щез би ти, іроде!

А я з Бескид, син горя й неволі,
роблю в твоїй шахті, в твоїй гамарні,
твої плоти жену по ріці.

роблю на тебе у люті марній
і сам змарнів, зчорнів на лиці.

Ти, а не я лив сльози вдовині,
тому ти й вельможний, а я убогий...

Гей, бережися на верховині!

Я в шапці фрігі́йській. Звертай з дороги!

ЧИТАЧІ ВІРШІВ

Ось доля тебе на Парнас виносить
з життєвої прози та будяків.
Нехай ти й побожний, а все ж не досить,
що бог — єдиний з твоїх слухачів.

Коли ж бо пиха вимагає в тебе:
ти дівчину маєш, як маків цвіт,—
адже ж як вона цілується, треба,
щоб знав те не менш як усенький світ.

Або як п'ятою жорстокою топче
дівча без серця твої почуття,
то всім розповісти хотів би ти, хлопче,
що в тебе потрощені щастя й життя.

Чи перша тобі сивина до волосся
гадючим плазом коли завіта,
якби з ким-небудь, то краще б вдалося
оплакати втрачені юні літа.

Воно як на світі є душі добрячі,
твоєї поезії читачі,
то й радості вдвічі більше неначе,
і легше зносити біль живучи.

Вилловлює зернята піжності кожний
добряга-читач, ними живиться він,
бо то ж голова, не глечик порожній,
ти, Безруче Петре, дурню одиш.

Загляне часами, тобі на втіху,
до книги твоєї читальник такий,—
замре йому серце, й зітхне він потиху,
схиляючи голову на рядки:

«Як плем'я бескидських горян вимирало!
В чудових рядках оспівано, бач...»
Рапсодє зневірений, ще тобі мало?!
Не перевівся на вірші читач!

DIDUS INEPTUS

Об воду, об хвилі високі
б'ють мої крила.
На Маврикію
птах жив колись, звався
didus ineptus.

Далекий од сонця, далекий од пісні,
він знав тільки мох, що давно вже запліснів,
хай ранок сміявся, хай море гриміло,
у пір'я своє він горнувся несміло,
хай хвилі гучали, хай праліс здригався,
в кущі він залазив, в болото ховався,
десь папороть квітла, десь тішивсь папуга,
а в погляді в нього — лісів його туга;
ліси ті людніли усе рік за роком,
тікав він кульгавим, поквапливим кроком,
отак і помер від каміння й паліччя,
від рук чоловіків, що б'ють і калічать,
лиш виставив дзьоба назустріч біді він,
пропав, як гагарка, як вигинуть ківі...

* * *

У божій усмішці, у дні лихолітні,
у сонячнім серпні, в дощистому квітні,

хай сивий туман берегами скрадався,
хай дрізд на галузці безжурно гойдався,
комиш шепотів, хтось тужив на трембіті,
як *didus ineptus*, прожив я на світі:
шаблі блискотіли чи брязкали пута,
барвінок сміявся чи плакала рута,
чи йшов я полями, де жито стіною,
чи йшов я потоком, закутим зимою,
чи там, де дівчата чарують косою,
а хлопці — співанкою гелосною,
жив — і загинув я,
didus ineptus.

ЖНИВА

Під чорним бором, де сільце тулилось,
грунт Чорних аж до лісу простягався,
там споконвіку жив той самий рід.
Весною зерно кидали у землю,
а в липні — його звозили в стодоли.

Неподалік у горах млин співав
свою солодку і спокійну пісню,
і звечора дивилася у воду
мірошника Хилка вродлива донька,
струнка, висока і мов та циганка.

А за кордоном — інше слалось поле.
Розказують, король погано виспавсь
чи важко чхнув — забили барабани.

Ішла в бій молодь. Йшов і Йозеф Чорний.
(«Що кесареве — кесареві дай», —
казав пророк. Те ж саме в юні душі
вливали потім вчителі й попи).

Земля палала, гнулося колосся,
без сина рук робітних не стачає,
тут радо надійшла мірошниківвна
на поміч Чорним, бо колись однак же...

Жав батько з матір'ю, дівчата Чорних
в'язали й клали, і млинарка з ними.

А за кордоном, там, на довгім полі,
свистіли кулі, лава йшла на лаву.

Поліг на тому полі Йозеф Чорний,
якраз тоді, як вдома обробились,
як полягла пашниця, як згадали
його батьки і сестри, й, хустку знявши
із чорних кіс, дивилась сумовито
у далеч чарівна мірошниківна,
і млосною жагою нили груди.

СІЛЕЗЬКІ ЛІСИ

Ой бори сілезькі, схожі ви на мене!
Нависа вам смуток на гілля зелене,
дивитесь суворо, погляд повен суму,
як пісні сілезькі, наче мої думи.
Падає з вас глиця, в темінь, на морозі,—
це мого народу віковічні сльози.

За наказом Відня геть вас порубали.
Гинете спокійно, гинете помалу,
гинете ви мовчки, безбережне море.
Без кінця, без краю ви, сілезьке горе.

ГІРНИК

Копаю, в землі я копаю,
я брили блискучі, як шкура зміїна, копаю,
на Польській Остраві копаю.

Згаса каганець, на чоло мені впало
волосся, закошлане, зліплене потом,
оцтом і жовчю залиті очі,
жили на тім'ї моїм нап'ялися,
ллється з-під нігтів червона кров,
копаю, в землі я копаю.

Кайло широке у штольнію вганяю,
в Сальмбвці копаю,
в Рихвальді копаю, в П'єтвальді копаю.

Жінка моя вдома мерзне, зітхає,
голодних дітей на колінах тримає,
копаю, в землі я копаю.

Капає з штольні і капа з очей,
в Домброві копаю, в Орлові копаю,
під Лазами і на Порембі копаю.

Дзвонять копита над головою,
граф по селу їде, пані графиня
коней поганяє, сміється рожевоцоко.

Копая і кайло здіймаю,
жінка до замку йде хліба просить,
нема молока в її грудях усохлих.

Доброго серця наш пан,
з жовтого каменю замок у нього,
а під тим замком нуртує й шумить Остравиця,
а біля брами чорні дві суки гарчать.
Глянь-бо, у жінки моєї капають з пальців
рубіни —
нащо, жебрачко, прийшла ти до замку?
Жито на панському полі хіба колоситься
для тебе?

Копая я в Грушеві, в Михалковицях.

Що буде з синами моїми й дівчатами,
коли мене витягнуть мертвого з шахти?
Мій син буде далі копати й копати,
в Карвіні копати.
Дівчата — всім доля відома шахтарських дівчат.

А що, якби раз каганець той проклятий я кинув
у штольню,
зігнуту шию розправив і виступив з шахти,
стисши кулак,
від землі аж до самого неба
кайло підняв і палаючі очі підняв
до божого сонця?

ОГИДНА З'ЯВА

«Фе, ну яка ж бо гидота!» —
скажуть так консули Златого міста,
скаже так мудрий правитель народу,
носика зморщат вельможні дами,
скаже так Ротшільд і Гутман, граф Лариш,
і Влчек,

і ясний сір маркіз Геро.
Коли я з громади сімдесятьох тисяч
угору піднявся, бичем мене били.
Як горно жарке — так мій погляд палав,
вітер криваву одержу шматав,
я ніс на одному плечі польську церкву,
на другому — школу пімецьку ніс,
кайло шахтарське я ніс у правиці
(ліву одбило мені у копальні,
око осліпло мені у гамарні),
а в серці — сімдесятьох тисяч прокляття і гнів.

Так, я огидний, їй-богу!
Трупом од мене одгонить,
бачиш — порепані руки і ноги,
як горно жарке, моє око палає,
вітер криваву одержу шматає,
кайло тяжке я несу у правиці,
ліву одбило мені у копальні.

око осліпло мені у гамарні,
на плечах сидить сто катів моїх з Синьої
(мов дикі щури мені в шию вп'ялися),
на спині сидить сто євреїв із Польської —
смійтеся, боже мій, смійтеся! Так, так, це я,
я, Петр Безруч, з-під Тешина Безруч,
нації в'ярмленої співець.

Що робить зі спійманим лиликом влтавська
молодь?

Як римські раби піднесли вождя Спартака?
Ось так я стоятиму — хоч моя нація згине,—
століття стоятиму я, чолом підпираючи небо,
стомлену шию підставлю блакиту
я, Петр Безруч, Агасфер свідомості чехів,
огидна з'ява й нещасного люду співець.

МАРКІЗ ГЕРО

Мова моя тобі гірше за все,
бісить тебе і дратує.
Сто рук тобі шлейф покійно несе,
сто рабів ноги цілує.
Їсьондз, що по-нашому молитесь богу,
вчитель, що рідної мови навчає...
О, ти їм швидко покажеш дорогу,—
в гніві страшнішого тебе немає,
маркізе Геро!

Жовчних, пихатих чужинців-убивців
ти закупив собі хтозна і звідки.
Кажеш: «Я нації стільки зробив цій
доброго — рід і ім'я тому свідки!»
Божим ім'ям хрестоносців загони
так колись землю цю кров'ю росили.
Під клич суремний, у січі червоній,
дасть біг, що колись упаду я безсилий,
маркізе Геро!

Найманці! Ти залюбився давно в них,
любо тобі в їх оточенні жити.
Вони в'ють вінки із троянд тернових,
хочуть народ мій задушити.
Ім — твоя усмішка, їм — наші гори.

Нам — лиш одне: раз у раз нагаями.
В димі й пожежі як здіймемся вгору,
дасть біг, що тоді тебе скинем з коня ми,
маркізе Геро!

ДЕНЬ ПАЛАЦЬКОГО

Бачив я всенародне свято.
(В краю моїм пусто, і сіро, і тихо).
Бачив я чеських міст метрополію,
чоловіків з ланцюжками злотими,
що прапори перед ними схилялись
(перед урядником, гайовим панським
схилявся бурмистр із мого села,
прохаючи хліба для шахтарських дітей),
я бачив, як щогли вогнями палали,
я бачив, як стяги вгорі трепетали,
бачив гірляндами вквітчане місто,
тисячоголосі вигуки чув
(що це? Я чую, як сироти плачуть:
там оно шахти вода залила,
там у корчмі різанина знялась),
я бачив, як панни ішли білолиці
(у нас їх немає — не те що в столиці,
у нас тільки злидні та зайди-чужинці),
в тім морі натхнення стояв я й мовчав.

І серед натхнення отого й краси
повз вікна йшло тихе село під Бескидом,
де я колись жив і де я виростав:
бачу, як душать нас під Тешином

Ротшільд і Гутман, граф Лариш, і Влчек,
і ясний сір маркіз Геро,
бачу понімчену школу моравську,
бачу попольщену церкву моравську.

Тіштеся, радуйтеся і кричіть!
Так, був чоловік. А він вас пробудив?
А там ген на півночі, під Бескидом,
моравське село конало.

1864—1904

(На сорокаріччя Й. С. Махара)

Чув Лаби шум, юнацьких літ заграва
йому над Брандисом палала, знаєм;
життя літопис карбувала Влтава
в душі; тепер осів він над Дунаєм.

Літ сорок люди йдуть пустелею сухою.
Він — кістка з кістки їх, лиш кров не рабська
в нього.

з їх луків квіт він, лиш стебла міцного,
його не скосиш, ні, — він зломить косу,
він той, що мовить громом стоголосо
з Сінаю, а куди сягне рукою —
там машкару зриває кожен порух,
де спис метне — там ідол пада в порошок
(на всіх стежках стоять),
віддалеки, з Дунаю,
він бачить люд свій, що, в полоні п'їтьми,
став забіякою перед старими й дітьми,
готовий відданість ураз довести боєм:
під Вісом переміг — поляже під Добоєм,
приймає Садову, іде й до Сольфєрина,
і дідів ґрунт віддасть, і кров пролляє сина
за зверхню посмішку, а вздрить панка-гульвісу —
за панським повозом біжить аж на край лісу;
а брешуть про таких ще й фоліанти наші,

що бились предки їх, мовляв, під знаком чаші,
докором він картає душі ниці
тяжким, як гуркіт бойової колісниці,
хто чув того пророка — від наруги
вогнем очистився, мов народився вдруге.

Народ не чує? Так буває завше.
Інакші заклики до серця взявши,
за тим іде він, хто неправду ширить
(народ облесникам, як жінка, вірить)
у ті часи, коли навколо сіро,
коли зростає відчай понадміру,
коли звучать поетові рядки,
мов усмішки філософа гіркі,—
у хаосі непевності й незгод
на північ дивиться, як святокрадник,
блюзнір, вигнанець грецький, блазень, зрадник —
на бій біля Козячих Вод.

Що ж, так, то й так. Хай доля визріває
химерна в нас. Будь-що й будь-хто — прохось
чи з лихом, чи з добром по наших краях,
лиш чули б ми пророцтво з-над Дунаю
з найліпших уст, які збудив господь.

ДОМБРОВА

I

Так, ми моравці, але ми з Домброви.
Якщо вам трапиться хтось із Довбрави,
де та Довбрава, спитайте його ви,
може, під Прагою, біля Влтави.

Так з діда-прадіда чулось це слово,
так його й нині почуєте в нас ви.
Ми народились і вмерем у Домброві,
нащо ж, панове, калічити назви?

В нашому краї Довбрави немає,
так тільки скаже зайда усякий.
Ну, то напевне! Він краще знає:
по-польськи Домброва, то й ми поляки.

II

Аж поки вмеремо у Домброві сонній,
я битиму сполох: Домброва, Домброва!
Аж поки на захід посунуть кордон мій,—
ще рік залишилось,— розхитую дзвін:
Домброва, Домброва!

Спустився із вежі наш прапор. З копалень
кайл і мотик чути мову гучну.

Гей, хто на варті? Що вам, заклало?
Проклятий дзвін вас будить зі сну:
Домброва, Домброва!

Щось в очі пекуче линулося, чую.
Луна обізвалась: Домброва, Домброва!
Ітиму з Острави, тебе обмну я.
Мене відцуралась Домброва, Домброва!

Вже північ. Вістують нещастя дзвони.
Та світу глухому байдуже той гук.
Хай серце розірветься, мозок схолоне,
а все ж я вірьовки не випущу з рук.
Домброва, Домброва!

ГЕЛЬДЕРЛІН НАД НЕККАРОМ

Що проминуло — хай не жде віднови,
що прийде — зникне в морок погробовий,
мені б лиш спокій у труні дубовій
та простий люд — він тільки й варт любові.

З панів, з міністрів машкару здереш ти —
живе як трутень кожен, в кого влада,
убогих обдираючи до решти.
Лиш той, хто простий — тихих душ відрада.

Усе спливає в дим без повороту —
життя, де тільки сльози несходимі,
ріка повільна, верби коло плоту
і голова прекрасна Діотими.

КАЛИНА I

Де взялась ти, мила, гожа,
з білим личком, карим оком?
Як, дівчино, як ти схожа
на калину над потоком.

Я не поведуся сміло,
не держись від мене боком.
Чом же ти почервоніла,
мов калина над потоком?

Танці. Хтось, тривоги повен,
за твоїм слідкує кроком.
А мені — даруєш спомин,
як калина над потоком.

Будуть косу розплітати,
підє довгий рік за роком,
сумно глянеш у життя ти,
мов калина над потоком.

МОГЕЛЬНИЦЯ

Білий Хрест — земля бескидця,
як наліво подивиться —
там видніє Могельниця;
гей, дівчина голосиста,
гей, калина гостролиста,
Могельниця чиста!

Радий я тобі, дівчино,
здраслуй, річко бистроплинна,
я люблю тебе, калино;
гей, дівчина голосиста,
гей, калина гостролиста,
Могельниця чиста!

Дай же мені, милий боже,
дай дівча до пари гоже,
буйного мені дай сина,
як та річка бистроплинна,
а якщо коли загину,
на могилу дай калину,
мій боже.
Гей, дівчина голосиста,
гей, калина гостролиста,
Могельниця чиста!

ДІДИК

(Senecio vulgaris)

Межею, дідику, пройшов ти.
Похила постать, крок важкий,
сивенький сам, а квіти жовті
убрані в білі кожушки.

Глядять без усміху ті квіти
назустріч сонцю. Марне все!
Що прийде — може засмутити,
а втіхи вже не принесе.

ПИШНИЙ ЯНЕК

Янку, пишний у затінку,
пишний в полі, пишний в шинку,
де собі ти знайдеш жінку?

Скрізь дівок багато ходить,
одна одну в танці водить,
а тебе це не обходить.

Бо ти надто пишний, Янку,
щоб найти між них коханку,—
йно коня б тобі та шклянку.

МЕЛЬЧ

(На відкриття нової школи 1936 року)

Я тебе шукаю марно
між прикмет нового часу.
Де ти є, моравська барво,
Мельчу давнього окрасо?

Все було моравське в Мельчі,
всі йому були не рівня:
довкіл нього села менші,
наче кури коло півня.

У безпечності був рід наш,
жив спокійно, як годиться;
чулась мова наша рідна
в Радкові і в Моравицях.

Смійся, земле, смійсь опавська:
я ж не вчую ні від кого:
«Проступи, барво моравська,
з тинку пізнього, чужого.

Повернися, знов воскресни,
як веселощі святками,
повернись, як линуть весни
з чужини за ластівками».

Села вкрадені отецькі,
мелецькі для нас ви зроду,
ви не мельцькі, хоч німецькі,
як підказують народу.

Каже молодь: «Lege dar, wo
mährisch Blut hier — vielleicht
geh' ich...» *

Ти скажи, моравська барво,
де їх ймено, предки де їх.

Розорали перелоги,
добре зело розростеться,
встала на землі убогій
рідна школа, як фортця.

Пригадаймо ж давню мову,
все хай гомонить по-наськи:
«Буде у сілезців знову
споконвічний Мельч моравський!»

* Глянь-но сюди, мабуть, тут, де я йду,— моравська кров (нім.).

П'ЄТВАЛЬД II

Тож чорний був Мазур, похмурий був Мазур.
Любив пить горілку, бо в штольні робив він,
а жінка — ненавиділа ту горілку.
А раз, серед ночі, згоріла од лампи.
Кусав губи Мазур, бо смішно здавалосьь
з очей воду лити. А потім зосталася Галька,
Галька, що з чорного ложа розквітла.

Супився Мазур, і в штольні робив він,
робив у П'єтвальді й виховував Гальку.
Любить своїх гірників їх володар,
бере аж із Синьої для них начальників.
Ті мають синків, для синків треба школи,
панської мови там вивчається і шахтарчата.
Добрий, шляхетний у гірників пан,
ясного роду — таж школу будує.

Мазур скривився і шклянкою вдарив:
«Там щось про школу? Не дам туди Гальки!»
Зашепотів інженер йому з Синьої:
«Що чиниш, Мазуре? Ясного пана то воля:
раптом загинеш — пан Гальку догляне».
«Доглянете й ви, як не вийду із шахти:
дівка хороша! Хоч простий шахтар я,
та не пущу Гальки!»

Раз вибухли гази, і Мазур загинув.
Далеко на Польській дівчина згасла,
в червоній хустині, на шиї коралі,—
мазурча з П'єтвальда. Хліба не мало.
Доглянув Фухс Вольф.

ДРАГУН ГАНИС БЛЕНДОВСЬКИЙ

з Н. Лютині на Стражі під Крашником

Скоро додому, скоро додому,
вибіжить люба Марпчка з дому,
дзвонами гримне неділя,
славне в нас буде весілля.

(Скоро ти візьмеш іншу дівчину,
ту, із косою; попід калину
друзі стелитимуть зілля,
дивне то буде весілля).

Будуть дзвонити, мир провіщати,
з плугом поїду поле орати,
чорна рілля піді мною,
небо ясне наді мною.

(Шабля задзвонить над головою,
брязнеш з коня ти в розпалі бою,
кров тебе щедро умиє,
мати земля тебе вкриє).

Ось і весна йде; прагне все жити;
врівень зі мною виросте жито,
колос важкий буде слати;
сад розів'ється крислатий.

(Виросте жито, зійде й пшениця —
все над тобою заколоситься,
там, аж на польській рівнині,
де спить драгун із Лютині).

УСПІХ

Розчулені критики віршам моїм
співали всілякі похвали.
Не варт. То лиш спогади, як блискавці,
в душі моїй сумно мигали.

Писалося скрізь: своєрідність яка!
Яку то могутність я маю!
Ні, ні, адже тільки з Сілезії я,
з забитого, гнаного краю.

І в Празі читалися вірші мої.
Захоплення, оплесків сила.
За віщо? За Маричку бідну оту?
Що в Фридку нам горло здушили?

Якби загорівся повстання вогонь
в Бескидах чи Тешині нашім,
і йшов рядовим я у лавах борців,
і пісня моя стала маршем,

якби ти, народе засліплений мій,
закутий у пута безправ'я,
якби ти пісні мої ТАК розумів,
я згодився б: добре співав я.

КАЛИНА II

Схиливши голову, стоїш ти над водою —
червоні ягоди, лист різьблений, широкий,—
далеко від людей.

Метелик сів на цвіт, склювала плід пташина —
з бруслиною держиш ти берег, в воду глядя,
далеко від людей.

Так іноді поет, так іноді філософ
з тихеньким усміхом, допивши келех, обіч
вглядаються в життя.

Потоків і гаїв красуне пишнолиста,
як добре голову на сон довічній буде
під корінь твій сховать, без скарги, без докору,
далеко від людей.

БЕЗ МЕНЕ Й ЗІ МНОЮ

Без мене, без мене — вицвіт народу,
без мене — натхнення, що славить свободу,
без мене й личка дівочі вродливі,
без мене й бучних веселоців зливи.

Зі мною, зі мною — нива злиденна,
черствий окраєць — їжа щоденна,
та наймичка в спеку й сльоту на полі,
та дід занедбаний, в злиднях, в недолі.

Без мене — цимбалів і скрипок струни,
без мене — пам'ятники й трибуни,
без мене — мудрих голів мудрування,
без мене — літописи й святкування.

Зі мною ж, зі мною — туга народу,
та вік молодий, що канув у воду,
та пісні сумної слово несміле,
та ще на цвинтарі — предків могили.

СУПУТНИЦЯ

Залізом ти душу зчавила мою...

Ні, Доле, рукою легкою,—
та скрізь, у якому б не був я краю,
йшла Пісня переді мною.

Важучий, скрипучий був шлях життєвий,
а небо крилося млою,—
та в мороці лютім, у тьмі лихій
йшла Пісня поруч зі мною.

Путі завели в пустелю страшну,
сліди замело югою,—
як коні везли на цвинтар труну,
йшла Пісня сама за мною.

* *

*

Самотньо я жив, наче кінь степовий,
шануючи тільки свободу.
Вже й скрипку — місток до людей живий —
давно я закинув у воду.

І як ту струну до серця сюди
уклали боги незичливі?
Напів від горілки, напів від біди
сп'янілий, сплітав я співи —

вінок з кропиви та будяків,
терном і слізьми повитий;
я ж був із Сілезії — сто чортів! —
інакше не вмів говорити.

ПРИМІТКИ

До «Сілезьких пісень» Петр Безруч додав примітки. Це головним чином тлумачення слів, які вживаються тільки в Сілезії чи на Мораві і не зрозумілі в решті областей Чехословаччини, висвітлення певної історичної ситуації, авторових поглядів тощо. Частина з них ми пропонуємо українському читачеві, зазначаючи при цьому: (П. Б.).

Для решти приміток були використані різні видання «Сілезьких пісень», а також монографії, дослідження, статті і т. ін., присвячені Петрові Безручу.

Власні назви пояснюються тільки там, де в «Сілезьких піснях» вони зустрічаються вперше. У дужках поряд з місцевою назвою подається загальноживана, поряд з колишньою — теперішня.

ЧЕРВОНИЙ КВІТ

У нас був поет...— Франтішек Ладислав Челаковський (1799—1852), автор епіграми «Кактус».

ГАНАЦЬКЕ СЕЛО

Ганаки — моравці, що живуть по долині річки Гани.
Ромжа — річка на Мораві.

КИЙОВ

Кийов — містечко у виноградарській долині на Моравській Словаччині.

ПЛУМЛОВ І

Плумлов — село на Мораві. В плумловському замку містився суд.

Ліхтенштайн — давній рід німецьких графів. Безруч попереджує моравців, що чужинецький володар може зробити в них те, що в Сілезії.

ПЛУМЛОВ II

Ернест Франтішек — Безручів приятель.

БАЛ-МАСКАРАД

Тешин — місто в Сілезії, тепер розділене державним кордоном надвоє: з одного боку — Чеський Тешин, з другого — Цешин, польська частина. Безруч часто пише, що він родом із Тешина, але це — звичайна автостилізація.

Чорна керсетка — знак жалоби у сілезькому дівочому вбранні. Контрастом до Сілезії — Чехія та Моравя, становище яких було порівняно краще.

Лиса — Лиса гора, одна з бескидських вершин.

ПАПЕРОВИЙ МОЙШЕ

Поет-англієць — Дж. Г. Байрон (1788—1824), автор «Єврейських мелодій».

Польська — Галичина (П. Б.).

ЄДИНА МЕЛОДІЯ

Лаба — найбільша річка в Чехії.

...в бої стрілися кривавім... — Йдеться про битву під Ватерлоо 18 червня 1815 року.

ОНДРАШ

Ондраш, Ондрей Шебеста (1680—1715) — опришок, герой сілезького фольклору.

Ратибор — бескидське село на Мораві.

Фридлант — село під Бескидами.

...нашу мову ще на Боровій почувеш... — Мається на увазі діяльність патріотично настроєного священика Карла Жйдка, що працював у селі Малиновицях.

Борова — гора, узвишся в цьому селі.

...але в метриках писати вже по-нашому не можна: знаєш, хто панує в Фридку, хто панує у Брацлаві... —

Священик Ян Штігел у с. Яновцях завжди заповняв метрику чеською мовою, а не німецькою, як того вимагалось. І хоч як на нього тиснули фридецький районний суд і врацлавський єпископ — він твердо стояв на своєму. Через кілька років Штігель залишив яновницьку церкву, але своїм не поступився.

Фридек — місто південніше Острави. Поряд з ним було місто Містек. На сьогодні вони творять одне — Фридек-Містек.

Юраш — Ондрашів товариш, за сто дукатів і за дароване помилювання виказав Ондраша властям.

Пасков — селище біля Острави.

ВЧИТЕЛЬ ГАЛЬФАР

Липина (Лисковець) — село на північ від Фридка.

ЗУСТРІЧ

«Маркіз Геро — це герцог Фрідріх, якого я зустрів у Фридланти. ...Буду герцога називати маркізом — все-таки пройде цензуру», — пише Безруч редакторові 17 лютого 1899 року. *Фрідріх Габсбург* — австрійський ерцгерцог; на кінець XIX ст. мав великі володіння в Сілезії (зокрема, дві третини тешинських земель) та на Мораві.

Геро (біля 900—965) — німецький маркграф (з 946 р. — герцог). Під виглядом поширення християнства зброєю і підступністю намагався онімечити слов'ян. Проти нього, об'єднавшись, воювали всі західні слов'яни, надто довго і вперто — лужицькі серби. Геро згадується в німецькому фольклорі, зокрема, в «Пісні про Нібелунгів».

70 000

Згідно перепису, в Тешинському районі 1880 року чехів було 71 788 (27,36% усього населення), 1890 — 73 897

(25,22%), 1900 — 85 557 (23,72%). Як бачимо, хоча кількість чеського населення і зростала, та процент його падав.

ДВА ГРАБАРИ

Два грабари — Гогенеггер та Вальхер-Висдал — ерцгерцогські урядники (П. Б.).

З цензурних міркувань Безруч у шостій і сьомій строфі не називає імен, але рими підказують, що там мають бути Гогенеггер (багатий, «як Мідас») та Вальхер-Висдал (що, до речі, був дуже вродливий — «як зоря вогниста»). *Адольф Гогенеггер* — німецький інженер, староста Липини, 1886 року місцеву школу перетворив на німецьку.

Башка — містечко біля Фридка.

...безтурботно, наче негр... — примітивне уявлення дехого, що негри чорні, бо нічого не роблять, тільки загорляють.

СЕЛО НАД ОСТРАВИЦЕЮ

Село над Остравицею — Липина над Фридком (П. Б.).
Остравиця — сілезька річка, притока Одри.

БЛЕНДОВИЦІ

Блендовиці (Блудовиці) — село між Остравою і Тешиним.

Поляк — вітер, що дме з польського боку (П. Б.).

ТОШОНОВИЦІ

Тошоновиці, Войковиці, Добра — села у Фридецькому районі. Маємо на Тешинщині Нижні й Верхні Тошоновиці. В Нижніх існувала чеська школа, збудована в давніші роки національною оборонною інституцією, у Верхніх була школа громадська, збудована 1857 р., попольщена 1875 р. (П. Б.).

З паном бог — тешинське вітання при зустрічі. Означає: «Ходить з богом; хай буде з вами бог» (П. Б.).

Гарасовські — давній моравський рід (походженням із Гарасова), якому колись належали Тошоновиці.

Тошоновські — так Безруч називає сілезький рід Тлуків (теж давній, згадується ще в XVI ст.).

В час написання вірша окремі представники цих родів жили в Австрії та Пруссії, остаточно там денаціоналізувавшись.

ДОМАСЛОВИЦІ

Домасловиці — сілезьке село, у ньому працював Ян Ёжишек, священик, що гаряче боронив свою парафію від винародовлення.

МАРИЧКА МАГДОНОВА

Віт Шедівець (брат Петра Безруча Ладислав) у своїй книзі «З хроніки Безручового роду» згадує, яке враження справив на гімназиста Володимира та на його приятеля Ярослава Кунца (згодом генерала армії) вірш Едгара По «Крук». «...Тоді Ярослав, який від дитинства носив із собою маршальський жезл, не сумніваючись, що в житті досягне неабиякого успіху, сказав поважно Володимирові: «Колись ми такого вірша напишемо!» — «Напишемо!» — potwierдив Володимир. Ярослав його не написав, Володимир — так: «Маричку Магдонову» — найвідоміший із своїх віршів».

Бартовський — прикметник від назви села Бартовиці (під Остравою, нині — приміський район).

Старі Гамри — село в Бескидах. Там на сільському цвинтарі стоїть пам'ятник безручівській героїні — безіменним жертвам капіталістичної сваволі.

БЕРНАРД ЖАР

Жар — люди на Тешинщині вимовляють довге А як О (П. Б.).

...відцурався народу свого... відцурався він матері...—

«Адже тих справжніх німців у Фридкиві не так уже й багато, і справжні не такі злі, як ті перевертні, якими кишить у Фридку, ті хочуть відзначитися своїм жорстоким переслідуванням усього чеського, аби приховати своє чеське походження... У Фридкиві не рідкість, що пан «німецький» син своєї простенької чеської матері просто соромиться... У Фридкиві стає модою, що «із слов'янською матір'ю хочеться говорити по-нашому лише вдома на печі, щоб інший того не бачив і не чув» («Опавський тижневик» від 25.IV 1895 р.).

П'ЄТВАЛЬД I

Петввальд (Петржвальд) — шахтарське місто під Остравою.

Поремба (Поруба коло Орлови) — село, тепер увіходить до міста Орлови.

Фриштат (Френштат під Радгощем) — містечко в Бескидах.

ДВОЄ СІЛ

Двоє сіл — Липина над Фридком і П'єтвальд (П. Б.).
Лючина (Лючина) — притока Остравиці.

Синя, Синій край — Пруська Сілезія (П. Б.).

ВРБИЦЯ

Врбиця — село між Остравою та Богумином. Тепер лишилося село Старий Богумин, і поруч виросло місто — Новий Богумин.

Грушіє — міський квартал Острави, там була хімічна фабрика.

Лючина — селище в Сілезії.

...дівчина з маком в руці... — сілезький народний символ смерті.

LIGOTKA KAMERALNA

Ligołka Kameralna — польська назва села Коморні Лготка біля підніжжя гори Годула.

Вогні сторожні — 1910 року Безруч писав Гербенові: «Мене самого... двадцять років тому кинула доля назад на батьківщину; там на демаркаційній лінії горіли наші сторожові вогні, лінія звивалася перед очима, як гадюка, відступаючи на захід. Бачив я безмірний утиск горалів... і чув, як б'ється серце мого племені».

ЖЕРМАНИЦІ

Жерманиці — село між Фридком і Тешіном. Тепер на його місці штучне водоймище.

СВЯДНОВ

Свяднов — село на березі Остравиці, навпроти Фридка. *...береш ти поле...* — навесні, виходячи з берегів, Остравиця змиває верхній, родючий шар ґрунту.

СТАВКИ ЗА ПАСКОВОМ

Пасковські ставки — нема їх більше; випущені (П. Б.). *Грабовський* — із села Грабової (П. Б.). Нині Грабова змілася з Остравою.

ОСТРАВА

А молотом погрозиє... — натяк на робітничий страйк 1890 року.

...вулиці кров'ю політі... — згадка про один з найбільших у Сілезії страйків. 1894 року робітники шахти «Трійця» в Остравсько-Карвінському вугільному басейні на знак протесту проти жорстокої експлуатації відмовилися йти на роботу. Капіталісти придушили цей страйк зброєю.

Польська Острава (Сілезька Острава) — один із остравських кварталів.

МИХАЛКОВИЦІ

Михалковиці — село під Остравою.

Герман-тракієць і ефіоп Поль — уособлення двох сил — німецької (Герман) та польської (Поль), з якими поетові доводиться вести боротьбу.

Ланіста — наглядач над гладіаторами в Стародавньому Римі.

Habet, jam habet! — Коли гладіатор падав на пісок, глядачі кричали: «Habet, jam habet!» — «Дістав, уже дістав!» (П. Б.).

ЛЕОНІД

Леонід — спартанський цар, загинув у нерівній битві з персами 480 р. до н. е.

Ольза (Ольша) — притока Одри.

Ксеркс — перський цар (485—465 рр. до н. е.), під проводом якого військо персів напало на Грецію.

Приклад пунійський — описана Лівієм відома хитрість пунійських (карфагенських) бранців та перебіжчиків: поставлені позад війська, вони витягали захищені мечі й кидалися на римлян (П. Б.).

Гігула — Лиса гора (П. Б.).

ХТО ЗМІНИТЬ МЕНЕ?

Вітковська ніч — у Вітковицях (Віткові) містилися найбільші в Австро-Угорщині гамарні.

ГРАБИНЬ

Грабинь (Грабиня) — село біля Опави.

Панотець Бем — приятель Безручєвого батька.

Ваг — річка на Словаччині.

ПЛУГ

Опа — річка, що тече від Опави (П. Б.).

ГУЧИН

Гучин (Глучин) — місто в Остравській області. Належало до Прусської Сілезії.

Стребовиці (в оригіналі — Стршебовиці, нині — Тршебовиці), *Дегилове* (Дегиллов), *Доброславиці* — села неподалік Гучина.

КРАСНЕ ПОЛЕ

Красне Поле — назва села.

Інок Арден — герой однойменної поеми англійського письменника Альфреда Теннісона (1809—1892).

PRAGA CAPUT REGNI

Praga caput regni (лат.) — Прага — столиця держави. Вірш спрямований проти чеських столичних діячів, які заплющували очі на неподобства, що чинилися в їх країні.

Марина — puella publica (повія, жінка легкої поведінки) (П. Б.).

Жофін (Слов'янський острів) — у давніші часи улюблене місце відпочинку празької знаті.

СТРЕБОВСЬКИЙ МЛИН

Крадъ, крадъ!.. (в оригіналі бер, бер! — бери, бери!).— В Сілезії кажуть, що млин говорить до млидаря: «Бери, бери!» (П. Б.). Фраза важко надається до перекладу; в даному разі втрачений початковий зміст її, зате збережений зміст у контексті і звукопис.

Я з Гончарів крові (в оригіналі — з Грнчіржів).— Безручів дід Якуб Вашек одружився з Терезою Грнчіржевою, донькою млидаря із Стребовиць.

ВОНІ І МИ

Ландек — гора над Одрою, оповита страхітливими легендами.

Ротшільд — фінансовий магнат, що мав свої володіння в Сілезії.

...як бурям, освятить нам бог нашу зброю...— Вірш писаний за англо-бурської війни, спочатку перемагали бури (П. Б.).

ЛЕБЕДИНКА

Чекаючи смертної кари, Пстр Безруч 26 вересня 1915 року написав заповіт (адресований одному з своїх братів). Закінчується він так: «А ще перекажи привіт панні Франтішці Томковій... Якщо мої пісні будуть іще коли видані... хай із них викинуть вірш «Лебединка». Стосується особи, яка ще живе».

Coelebs manebis! (лат.) — неодруженим залишишся!

НАПИС НА МОГИЛІ БОРЦЯ

Це Антонін Вашек, будитель сілезького народу і борець проти підроблених «Рукописів». Тому зійшов до гробу, проклятий нацією (П. Б.). (Ідеться про рукописи Краледворський та Зеленогорський).

Очевидно, Безруч використав афоризм французького художника Робера Юбера (1733—1808), віддрукований 5 квітня 1903 року у «Бесідах «Часу»: «І з каміння, яким у тебе хто кидає, можуть тобі спорудити пам'ятник. Треба тільки, щоб було велике і щоб було його багато».

СІМ ГАЙВОРОНІВ

Гануша — лісисте узвишся над селищем Бранкою. *Плесна*, *Пустковець*, *Мартинів* — сілезькі селища.

СМЕРТЬ ЦЕЗАРЯ

Доміціан — римський імператор у 81—96 рр.

Даки — стародавні племена, що населяли країну між Тисою, Дунаєм, Дністром і Карпатами (римляни звали її Дакією). Тепер це територія Румунії.

Я

Орлова, *Домброва* (Довбрава), *Лазы*, *Шумбарк*, *Датині*, *Детмаровиці* — села та міста в Сілезії.

ТИ І Я

Фрігійський ковпак — головний убір стародавнього народу — фрігійців (1200—600 рр. до н. е.) Під час французької революції фрігійські шапки переважно червоного кольору носили якобінці. Відтоді це стало символом протесту, бунтарства, революційності.

DIDUS INEPTUS

Didus ineptus (лат.) — дослівно — дурень негодящий; дронг, або додо — птах, що жив на сусідніх із Мадагаскаром островах (зокрема, на о. Св. Маврикія). Європейці у XVII ст., відкривши острови, винищили цих птахів.

Гагарка (*Pinguinus impennis* — гагарка безкрила) — північний морський птах. Останній екземпляр знищений мисливцями 1844 року.

Ківі — вимираючий птах, водиться в Новій Зеландії.

ГІРНИК

Сальмовець (Сальма) — остравський квартал.

Рихвальд, Карвіна — міста.

ОГИДНА З'ЯВА

Гутман, Лариш, Влчек — сілезькі магнати.

...ліву одбило мені у копальні... — автостилізація під псевдонім Безруч.

ДЕНЬ ПАЛАЦЬКОГО

Палацький Франтішек (1798—1876) — видатний чеський історик та політичний діяч, народний будитель.

1898 року в Празі з нагоди сторіччя від дня народження Палацького за дуже бучних святкувань було закладено йому пам'ятник.

1864—1904

Махар Йозеф Сватоплук (1864—1942) — відомий чеський поет.

Vic (італ. Лісса) — острів у Адриатичному морі. Тут 1866 року австрійці перемогли набагато численніший італійський флот.

Добой — містечко в Боснії.

Садова — селище у Східній Чехії. Австрійська армія тут 1866 року зазнала поразки від пруссів.

Сольферин (Сольферіно) — село в північній Італії.

Знак чаші — емблема гуситів, борців проти німецьких феодалів під проводом Яна Гуса (1369—1415). В одному з листів Безруч писав, що, дивлячись на столичних міщан, важко повірити, що їхні предки були гусити. ...*святокрадник, блюзнір, вигнанець грецький, блазень, зрадник*... — Мається на увазі Алквіад (близько 451—404 рр. до н. е.), афінський політичний діяч і стратег. Рядок взятий із вірша Й. С. Махара «Алквіад».

ДОМБРОВА

Домброва — Народ на Тешинщині не вживає слова Довбрава, як починають село перейменовувати (*П. Б.*) — і вже перейменували! — додає у пізніших виданнях. У листі до Гербена від 24.III 1899 р. Безруч пише: «Пане докторе, пишу Блендовиці і Домброва, а не Блудовиці і Довбрава. Останніх назв народ не знає. Я хапаюсь за голову, коли «Тешинська газета» пхне у горло моїм землякам чеську вимову... «Довбрава, Довбрава, — забурчить селянин із Домброви, прочитавши ту чужу назву. — Що таке Довбрава?» — «Довбрава — по-чеському, а Домброва — по-польському, — каже «Тешинська газета». — «Тож я поляк? — скаже гірник із Домброви. — Я думав, що я моравець».

ГЕЛЬДЕРЛІН НАД НЕККАРОМ

Гельдерлін Фрідріх (1770—1843) — німецький поет-романтик.

Неккар — притока Рейну, річка, над якою хворий поет провів останні довгі роки свого життя.

Діотима — цим ім'ям жриці із трактату Платона «Бенкет» Гельдерлін звав Сюзетту Гонтард, дружину ффранкфуртського комерсанта, нещасливе кохання до якої і чия смерть вкинули поета в сорокарічну тьму божевілля.

МОГЕЛЬНИЦЯ

Могельниця — селище та бистриця під Лисою горою (П. Б.).

Білий Хрест — село і вершина в Бескидах.

ДІДИК

Senecio vulgaris (лат.) — жовтозілля, дідик.

ПИШНИЙ ЯНЕК

Пишний Янек — так звать на Тешинщині пеларгонію (калачик) (П. Б.).

МЕЛЬЧ

Мельч, Радків, Моравиці — села біля Вітковиць (Опавського району).

...ви не мельцькі...— Безруч вважав, що прикметник від Мельч має бути *мелецький*, а не *мельцький*.

П'ЄТВАЛЬД ІІ

Мазурча — Мазурове дитя, дівча (П. Б.).

ДРАГУН ГАНИС БЛЕНДОВСЬКИЙ

Н. Люгиня на Стражі під Крашником — село Німецька Люгиня.

З М І С Т

Співець Сілезії. Володимир Житник	5
---	---

СІЛЕЗЬКІ ПІСНІ

Епіграф. Переклав Г. Кочур	29
Червоний квіт. Переклав Г. Кочур	30
Ганацьке село. Переклав В. Житник	31
Кийов. Переклав В. Житник	32
Плумлов І. Переклав В. Житник	33
Плумлов ІІ. Переклав В. Житник	35
Бал-маскарад. Переклав В. Житник	36
Паперовий Мойше. Переклав В. Житник	37
Єдина мелодія. Переклав Г. Кочур	43
Всього лиш раз. Переклав В. Житник	45
Ондраш. Переклав В. Житник	48
Метелик. Переклав Г. Кочур	52
Вчитель Гальфар. Переклав В. Житник	53
Зустріч. Переклав Г. Кочур	55
70 000. Переклав В. Житник	56
Два грабарі. Переклав В. Житник	58
Село над Остравицею. Переклав В. Житник	60
Блендовиці. Переклав В. Житник	61
Тошоновиці. Переклав В. Житник	63
Домасловиці. Переклав Г. Кочур	65
Маричка Магдонова. Переклав В. Житник	66
Бернард Жар. Переклав Г. Кочур	69
П'єтвальд І. Переклав В. Житник	71
Двоє сіл. Переклав В. Житник	72
Врбця. Переклав В. Житник	75
Liḡotka Kameralna. Переклав В. Житник	76
Жерманиці. Переклав В. Житник	78
Свяднов. Переклав В. Житник	79
Ставки за Пасковом. Переклав В. Житник	81
Острава. Переклав Г. Кочур	83
Михалковиці. Переклав В. Житник	85
Леонід. Переклав Г. Кочур	87
Хто змінить мене? Переклав В. Житник	89
Грабинь. Переклав В. Житник	90
Плуг. Переклав В. Житник	92
Опава. Переклав Г. Кочур	94

Гучин. <i>Пере́клав В. Жи́тник</i>	95
Красне Поле. <i>Пере́клав В. Жи́тник</i>	97
Praga sarut regni. <i>Пере́клав В. Жи́тник</i>	101
Стребовський млин. <i>Пере́клав В. Жи́тник</i>	103
Доля. <i>Пере́клав В. Жи́тник</i>	104
Вони і ми. <i>Пере́клав В. Жи́тник</i>	105
Лебединка. <i>Пере́клав М. Лукаш</i>	107
Напис на могилі борця. <i>Пере́клав Г. Кочур</i>	110
Сім Гайворонів. <i>Пере́клав В. Жи́тник</i>	111
Смерть цезаря. <i>Пере́клав Г. Кочур</i>	115
Я. <i>Пере́клав Г. Кочур</i>	117
Ти і я. <i>Пере́клав М. Лукаш</i>	123
Читачі віршів. <i>Пере́клав Г. Кочур</i>	124
Didus inertus. <i>Пере́клав В. Жи́тник</i>	126
Жива. <i>Пере́клав В. Жи́тник</i>	128
Сілезькі ліси. <i>Пере́клав В. Жи́тник</i>	130
Гірник. <i>Пере́клав В. Жи́тник</i>	131
Огідна з'ява. <i>Пере́клав В. Жи́тник</i>	133
Маркіз Геро. <i>Пере́клав В. Жи́тник</i>	135
День Палацького. <i>Пере́клав В. Жи́тник</i>	137
1864—1904. <i>Пере́клав Г. Кочур</i>	139
Домброва. <i>Пере́клав В. Жи́тник</i>	141
Гельдерлін над Неккаром. <i>Пере́клав Г. Кочур</i>	143
Калина I. <i>Пере́клав В. Жи́тник</i>	144
Могельниця. <i>Пере́клав В. Жи́тник</i>	145
Дідик. <i>Пере́клав Г. Кочур</i>	146
Пишний Янек. <i>Пере́клав В. Жи́тник</i>	147
Мельч. <i>Пере́клав В. Жи́тник</i>	148
Пр'єтвальд II. <i>Пере́клав В. Жи́тник</i>	150
Драгун Ганіс Блендовський. <i>Пере́клав В. Жи́т- ник</i>	152
Успіх. <i>Пере́клав В. Жи́тник</i>	154
Калина II. <i>Пере́клав Г. Кочур</i>	155
Без мене й зі мною. <i>Пере́клав Г. Кочур</i>	156
Супутниця. <i>Пере́клав М. Лукаш</i>	157
«Самотньо я жив...» <i>Пере́клав Г. Кочур</i>	158
Примітки. <i>В. Жи́тник</i>	159

ПЕТР БЕЗРУЧ

Сплезские песни

Стихотворения

(На украинском языке)

Видавництво «Дніпро»,
Київ, Володимирська, 42.

Редактор М. Д. Томенко
Художник М. С. Туровський
Художній редактор В. В. Машков
Технічний редактор О. П. Яхніс
Коректори О. З. Пустовійт,
Г. М. Стадник

Виготовлено на Київській
книжковій фабриці «Жовтень»
Комітету по пресі
при Раді Міністрів УРСР,
Київ, Артема, 23-а.

Здано на виробництво 20/III 1969 р.
Підписано до друку 3/X 1969 р.
Папір словниковий № 1,
виготовлений по технології УкрНДЦІПП.
Формат 60×84¹/₃₂.
Фізичн. друк. арк. 5,5.
Умовн. друк. арк. 5,132.
Обліково-видавн. арк. 4,616.
Ціна 40 коп. Зам. 632.
Тираж 6500.

В серії «Перлини світової лірики»
вийшли в 1969 році:

ГАРСІЯ ЛОРКА Ф.
Лірика. (З іспанської).

*

ПУШКІН О.
Лірика. (З російської).

*

СЛОВАЦЬКИЙ Ю.
Лірика. (З польської).

У 1970 році виходять:

*

БЕРАНЖЕ П.-Ж.
Пісні. (З французької).

*

ЛЕСЯ УКРАЇНКА.
Лірика.

*

БЕЗРУЧ П.
Сілезькі пісні (з чеської)

Ш А Н У В А Л Ь Н И К И П О Е З І Й!
подавайте книгарням та відді-
лам «Книга-поштою» попередні за-
мовлення на всю серію або кожну
окрему книгу з серії. (Республікан-
ський магазин «Книга-поштою»,
Київ — 117, вул. Попудренка, 26/Д).

40 KOIL